

Nástroje prevence ve školním prostředí

Pavλίna Šindelářová

Bakalářská práce
2015

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavína Šindelářová**
Osobní číslo: **H120196**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Nástroje prevence ve školním prostředí**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti školní prevence a rizikového chování.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace smíšeného výzkumu formou dotazníku a polostrukturovaného rozhovoru.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikany. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

KYRIACOU, Chris. Řešení výchovných problémů ve škole. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 151 s. ISBN 80-7178-945-3.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ a Petr NOVÁK, eds. Primární prevence rizikového chování ve školství. Praha: Togga, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7. Rizikové chování dospívajících a jeho prevence: 3. odborný seminář: 9.11. září 2002, SZÚ Praha. Praha: Free Teens Press, 2002, 158 s. ISBN 80-902898-2-7.

ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 337 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

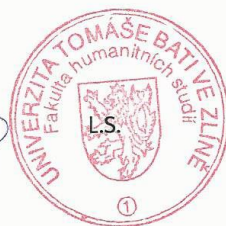
Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Pavla Andrysová, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **23. ledna 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2015**

Ve Zlíně dne 23. ledna 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 27.4.2015

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce pojednává o nástrojích primární prevence rizikového chování na základních školách. Teoretická část práce je zaměřena na prevenci obecně i specificky. Charakterizuje školní prevenci a její tvůrce, školní metodiky prevence, výchovné poradce, školní psychology a třídní učitele. Vymezuje také nejvíce vyskytované formy rizikového chování, jako jsou šikana, kyberšikana, záškoláctví a popisuje návykové látky. Praktická část práce je realizována formou smíšeného výzkumu s žáky a školními metodiky prevence dvou základních škol. Výstupem tohoto výzkumu je srovnat názory žáků a školních metodiků prevence na realizovanou primární prevenci rizikového chování.

Klíčová slova:

Klíčová slova: prevence, rizikové chování, Minimální preventivní program, školní metodik prevence, školní primární prevence

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the prevention tools of high risk behaviour at primary schools. Theoretical part is focused on the prevention in general as well as specifically. It characterizes school prevention and its authors, school methodists of prevention, school counsellors, school psychologists and class teachers. It also defines the most occurred types of high risk behaviour which are bullying, cyberbullying, truancy and describes addictive substances. Practical part of this thesis is carried out in the form of mixed research with the pupils and two prevention methodist of two primary schools. The output of this reaserch will be to compare an opinion of the pupils and the prevention methodists on primary prevention of high risk behaviour.

Keywords: prevention, high risk behaviour, Minimum prevention programme, school metho

Ráda bych poděkovala vedoucí mé práce, paní Mgr. Pavle Andrysové Ph.D., za odborné vedení, připomínky a pomoc při zpracování mé bakalářské práce. Děkuji také všem respondentům, kteří mi věnovali čas a poskytli data pro zpracování empirické části práce.

Velké poděkování patří mému manželovi a mým dvěma dětem za trpělivost a pochopení během celého mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 PREVENCE A PRIMÁRNÍ PREVENCE	13
1.1 SEKUNDÁRNÍ PREVENCE.....	18
1.2 TERCIÁRNÍ PREVENCE	18
1.3 ŠKOLNÍ PRIMÁRNÍ PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ.....	18
2 ÚLOHA ŠKOLNÍHO PORADENSTVÍ	21
2.1 ŠKOLNÍ PORADENSKÉ PRACOVÍŠTĚ.....	22
2.1.1 Školní metodik prevence.....	23
2.1.1.1 Minimální preventivní program.....	24
2.1.2 Výchovný poradce	27
2.1.3 Školní psycholog.....	28
2.1.4 Třídní učitel.....	29
3 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ	30
3.1 ŠIKANA	31
3.2 KYBERŠIKANA.....	33
3.3 ZÁŠKOLÁCTVÍ	35
3.4 NÁVYKOVÉ LÁTKY	36
3.4.1 Alkohol.....	37
3.4.2 Tabák.....	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	41
4 VÝZKUM	42
4.1 VÝZKUMNÝ CÍL	42
4.2 STANOVENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	42
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	43
4.4 METODY SBĚRU DAT	43
4.5 METODY ANALÝZY DAT	45
5 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	46
5.1 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	46
5.1.1 Venku nebo vevnitř	47
5.1.2 Mám problém, kdo mi pomůže	49
5.1.3 S čím se můžu setkat	51
5.1.4 Reakce žáků	53
5.1.5 Co nového nabídneme.....	53
5.2 SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	65
5.3 DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	68
ZÁVĚR	69
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
SEZNAM ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ	74
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	75
SEZNAM OBRÁZKŮ	76

SEZNAM TABULEK	77
SEZNAM GRAFŮ	77
SEZNAM PŘÍLOH	79

ÚVOD

Vývoj současného světa a uspěchanost dnešní doby přináší celou řadu změn v chování lidí a má negativní dopady na jejich psychiku. Roste nezáměr o druhé, chybí citlivost mezi lidmi. Lidé se snaží udržet si odstup a stále častěji se objevuje lhostejnost, která otvírá dveře kriminalitě, nevráživosti mezi lidmi a sobectví. Nezáměr se často projevuje i mezi blízkými lidmi. Jednou ze sociálních potřeb je touha po odezvě. Stále častěji se setkáváme v kontaktech s mladými lidmi s jejich potřebou najít někoho, kdo by byl schopen a ochoten naslouchat, když se potřebují svěřit. Mnoho dětí a mladých lidí tuto „vrbu“ hledá mimo domov, protože na ně nemají rodiče dost trpělivosti, i mimo školu, kde necítí příliš důvěry k vyučujícím a pedagogům. Pedagogové, ale také rodiče mají blízko k tomu, aby našli rychle hotová řešení, o něž však mnohdy nejde. Často ten, který se svěřuje, potřebuje spíše povzbuzení, pochopení a porozumění. Nám dospělým se mnohdy jeví problémy našich dětí jako malicherné, ale pro ně jsou to problémy velké. Ne vždy to ale chápeme a nevnímáme drobné signály, které naznačují blížící se problémy, které se poté stanou i problémy našimi. Abychom těmto problémům předešli a minimalizovali je, musíme se zamyslet nad vhodnou a účinnou prevencí. Prevence je slovo, které se v současné době objevuje velmi často. V této bakalářské práci budeme hovořit o primární prevenci rizikového chování na základní škole. Základní škola je vedle rodiny nejkličovějším prostředím, které se podílí na rozvoji osobnosti dítěte, na ovlivňování dítěte a správných životních postojů. Je důležité si uvědomit, že dítě ve škole tráví podstatnou část svého života a proto má pro dítě tak zásadní význam. Vedle přípravy na každodenní život je jednou ze stěžejních rolí školy připravit mladého dospívajícího člověka na nežádoucí a rizikové jevy, které každodenní realita přináší. Podstatou primární prevence rizikového chování je ovlivnit dospívajícího člověka dříve, než bude vystaven riziku, na které nebude schopen kompetentně a adekvátně reagovat. Primární prevence se proto zaměřuje na širší populaci a jejím cílem je vytvořit správné životní hodnoty a postoje a vybavit mladého člověka kompetencemi, díky nimž bude schopen případné hrozící riziko včas rozeznat, nenechat se jím negativně ovlivnit a pohotově a adekvátně na ně ve vzniklé situaci reagovat.

Teoretická část bakalářské práce je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole teoretické části vysvětlíme pojem prevence a zaměříme se na její základní rozdělení. Druhá kapitola teoretické části je zaměřena na školní poradenské pracoviště. Více se budeme zabývat náplní práce školního metodika prevence a minimálním preventivním programem jakožto hlavním dokumentem primární prevence na každé škole, který je součástí školního vzdělá-

vacího programu. Zmíníme se také o dalších členech školního poradenského pracoviště, jimiž jsou výchovný poradce a školní psycholog. Důležitou roli v preventivní činnosti zastává i třídní učitel, kterému věnujeme jednu z podkapitol této bakalářské práce.

Ve třetí kapitole se zabýváme nejčastěji vyskytovanými typy rizikového chování, které se objevují ve školním prostředí. V praktické části bakalářské práce provedeme smíšený výzkum, který zrealizujeme formou polostrukturovaných rozhovorů s metodiky prevence a formou dotazníkového šetření s žáky na dvou základních školách. Cílem této bakalářské práce je zjistit a komparovat, jak je primární prevence rizikového chování vnímána žáky a školními metodiky prevence těchto škol. Výsledky výzkumu poslouží metodikům prevence příslušných základních škol, jako návod na případné zkvalitnění a zefektivnění práce v této oblasti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PREVENCE A PRIMÁRNÍ PREVENCE

Slovo „prevence“ je latinského původu a znamená opatření učiněná předem, včasnou obranu nebo ochranu (Nešpor, 1999, s. 6). Tento pojem přišel z medicíny. Prastaré medicínské pravidlo říká, že *je lépe nemoci předcházet, než ji léčit*. Platilo to v době Hippokratově a platí i dnes. (Matějček, 2002, s. 91) Prae-neire znamená „jít napřed, vědět předem“, tj. mít na základě minulých zkušeností a znalostí představu o pravděpodobné zkušenosti jedince, skupiny a instituce. (Miovský, 2010, s. 152).

„Pojmem **prevence** rozumíme všechna opatření směřující k předcházení a minimalizaci jevů spojených s rizikovým chováním a jeho důsledky. Prevencí může být jakýkoliv typ výchovné, vzdělávací, zdravotní, sociální či jiné intervence směřující k předcházení výskytu rizikového chování, zamezující jeho další progresi, zmírňující již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhající řešit jeho důsledky.“ (Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže 2013 – 2018, s. 8)

Dodnes není zřetelně a přesně popsána hranice mezi tzv. školskou prevencí, zdravotnickou prevencí a prevencí kriminality. Všechny tři se doplňují a často také překrývají. (Miovský, 2010, s. 13)

Škola má v prevenci nežádoucího, rizikového chování specifické poslání, a to naučit oddělovat osobu od činu, ale také naučit žáka převzít za své činy zodpovědnost.

Světová zdravotnická organizace (WHO) rozlišuje tři stupně prevence: primární, sekundární a terciární.

Primární prevence

Primární prevence rizikového chování u žáků v působnosti MŠMT se zaměřuje na předcházení rozvoje rizik, které směřují zejména k následujícím rizikovým projevům chování žáků, jako jsou např. agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie. Dále je řešeno záškoláctví, závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus, gambling, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů, spektrum poruch příjmu potravy, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 1)

Primární prevence je dále zaměřena na efektivní specifickou primární prevenci a eliminaci aktivit z oblasti neefektivní primární prevence, a to zejména v případech šikanování, násil-

ného chování, týrání a zneužívání dětí, ohrožování výchovy dětí, experimentování s návykovými látkami, rizikovými stravovacími návyky, které vedou k poruchám příjmu potravy, jako jsou např. mentální bulimie a mentální anorexie. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 2)

Dle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) primární prevenci rizikového chování rozlišujeme na specifickou a nespecifickou.

Specifická primární prevence

Specifickou primární prevencí rizikového chování se rozumí takové aktivity a programy, které se úzce zaměřují na některou z forem rizikového chování (Miovský, 2010, s. 25).

Specifickou primární prevencí dělíme dle několika kritérií, jako je cílová skupina, intenzita programu, dle prostředků a nástrojů, které program využívá, do tří úrovní:

- **všeobecnou primární prevenci**, která je zaměřená na běžnou populaci dětí a mládeže, u které dopředu nezjišťujeme rozsah problému nebo rizika a zde zohledňujeme pouze věková kritéria, popř. specifika daná sociálními nebo jinými faktory,
- **selektivní primární prevenci**, která je zaměřena na skupiny osob, žáků, se zvýšenou mírou výskytu rizikových faktorů pro vznik různých forem rizikového chování. Tyto skupiny bývají více ohrožené než jiné skupiny populace. Pracuje se zde s menšími skupinami, případně i jednotlivci,
- **indikovanou primární prevenci**, která je zaměřena na skupinu a jedince, u kterých se vyskytly ve zvýšené míře rizikové faktory ve škole nebo s vrstevníky, v chování, v rodině. Snahou je podchytit problém co nejdříve, vyhodnotit a neprodleně zahájit specifické intervence. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 2; Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže 2013 – 2018, s. 9, Miovský, 2010, s. 42 - 43)

Pokud by neexistovaly problémy, které jsou spojeny s konkrétní formou rizikového chování (např. v případě neexistence návykových látek by nemělo smysl dělat prevenci pravidelného pití a kouření u dětí a dospívajících), neexistovaly by ani intervenční programy, které jsou za účelem specifické primární prevence prováděny (Miovský, 2010, s. 27).

Nespecifická primární prevence

Nespecifická primární prevence zahrnuje veškeré aktivity, které se podílí na prevenci rizikového chování, a to především nabídkou volnočasových aktivit a programů, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání. Tyto zájmové aktivity probíhají především ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, kterými jsou dle školského zákona: školní družiny, školní kluby a střediska volného času. Dále je neformální vzdělávání a práce s dětmi uskutečňována v nestátních neziskových organizacích. Tento typ prevence je významný při aplikaci různých efektivních a vyhodnotitelných specifických programů. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 2)

Efektivní primární prevence

Efektivní primární prevence zahrnuje nejrůznější kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy v menších skupinách, které vedou k vytváření dobrého klimatu ve třídě a ve skupině. Jsou to programy, které žákům pomáhají odolávat sociálnímu tlaku. Jsou zaměřeny na zkvalitnění komunikace, osvojování a rozvoj sociálně emočních dovedností a kompetencí, zvládání zátěžových situací. Tyto programy žáky učí odmítat legální a nelegální návykové látky nebo alespoň posunou setkání nebo možné experimentování s návykovými látkami. Principy efektivní a vyhodnotitelné prevence jsou založeny na soustavnosti a dlouhodobosti, aktivitnosti, přiměřenosti, názornosti, uvědomělosti. Nejdůležitějším ukazatelem efektivity preventivního programu je změna chování. Preventivní programy, které jsou zaměřeny pouze na předání znalostí, nebývají efektivní. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 2, Nešpor, 1999, s. 6)

Zásady efektivní primární prevence

Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů primární prevence užívání návykových látek (2008) uvádějí zásady efektivní primární prevence, které by měly obsahovat a splňovat realizované preventivní programy:

a) Komplexnost a kombinace mnohočetných strategií působících na určitou cílovou skupinu jako je škola, rodina, vrstevníci. Příčiny rizikového chování jsou různorodé, a pro-

to musí být preventivní programy koncipovány komplexně jako souhrn více faktorů a jako koordinovaná spolupráce různých institucí.

b) Kontinuita působení a systematická plánování – je nezbytné, aby na sebe preventivní programy navazovaly a vzájemně se doplňovaly. Je důležité systematické a dlouhodobé působení preventivního působení. Jednorázové aktivity nejsou příliš efektivní.

c) Cílenost a adekvátnost informací i forem působení vzhledem k cílové populaci a jejím demografickým a sociokulturním charakteristikám. U každého preventivního programu je nutné definovat cílovou skupinu, u které musí být zohledněn věk, míra rizikovosti, úroveň vědomostí, sociokulturní zázemí i etnická příslušnost. Program musí být pro danou cílovou skupinu atraktivní, aby dokázal zaujmout a udržet pozornost.

d) Včasný začátek preventivních aktivit – ideálním věkem pro zahájení preventivního působení je věk předškolní, kdy se formují názory a postoje. Čím dříve prevence začíná, tím je efektivnější. Formy působení musí být samozřejmě přizpůsobeny věku a možnostem dětí a personál musí mít pro tyto aktivity odpovídající vzdělání a zkušenosti.

e) Pozitivní orientace primární prevence a demonstrace konkrétních alternativ - nedílnou součástí každého preventivního programu by měla být podpora zdravého životního stylu, využívání pozitivních modelů a nabídka pozitivních alternativ, které jsou atraktivní pro danou cílovou skupinu.

f) Využití „KAB“ modelu – programy by měly být orientovány nejen na úroveň informací, ale především na kvalitu postojů a pozitivní změnu chování. Cílem prevence je ovlivnit chování. Součástí programů by mělo být získání relevantních sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život, posílení sebevědomí, nácvik asertivity a schopnosti odmítat. Také by měly být zaměřeny na zkvalitnění sociální komunikace, schopnosti obstát v kolektivu a řešit problémy sociálně přiměřeným způsobem.

g) Využití „peer“ prvku, důraz na interakci a aktivní zapojení - vrstevníci jsou často pro děti a dospívající autoritou, a proto mají výrazný vliv na utváření jejich názorů a postojů. Realizace preventivních programů pomocí zapojení vrstevníků tak zvyšuje úspěšnost preventivního programu. Realizátoři programů by měli vystupovat spíše v roli iniciátorů a moderátorů než přednášejících.

h) Denormalizace – primární prevence má přispívat k vytvoření takového klimatu, které není příznivé k podpoře a rozvoji rizikového chování. Normy a hodnoty určitého společenství se změní tak, aby lidem nepřipadalo rizikové chování jako žádoucí (např. zneužívání návykových látek, násilí ve skupinách), ale ani jako neutrální sociální norma. Cílem

denormalizace je zvýšit v daném společenství povědomí o daném problému, morálku a účast na řešení problému.

i) Podpora protektivních faktorů ve společnosti – preventivní programy se snaží o vytváření podpůrného a pečujícího prostředí, které dětem a mladým lidem umožňuje navázání uspokojivých vztahů. V případě potřeby mohou být nabídnuty kontakty pro eventuální krizové situace nebo specializovaná péče.

j) Nepoužívání neúčinných prostředků – jako neúčinné se prokázalo pouhé poskytování informací o daném typu rizikového chování. Také programy postavené na odstrašování, zakazování, přehánění následků, moralizování a afektivní výchově postavené pouze na emocích a pocitech se prokázaly jako téměř neúčinné.

Neúčinná primární prevence

Za neúčinnou primární prevencí považujeme takovou, která používá zastrašování a triviální přístup: „prostě řekni ne“, citové apely, pouhé předávání informací, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse. Přednášky, pouhé sledování filmu, besedy s bývalými uživateli. Jako neúčinnou můžeme považovat nulovou toleranci na škole a testování žáků jako náhražku za kontinuální primární prevenci. Jako doplněk primárně preventivních programů by měly být hromadné kulturní či sportovní aktivity nebo návštěvy historických a kulturních památek, ale měly by být vždy doplněny diskusí v malých skupinách. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 2-3)

Cílem primární prevence je, abychom v maximální míře předcházeli a současně redukovali míru rizik spojených s konkrétními projevy rizikového chování (Miovský, 2010, s. 28).

Primární prevence je zaměřena na populaci jako celek nebo na určité vybrané cílové skupiny. V tom je hlavní rozdíl od prevence sekundární a terciární, které se obracejí na jednotlivce, kteří jsou již v různém stupni užívání návykových látek. (Kalina, 2003, s. 275)

V první části této kapitoly jsme vymezili pojmy prevence a primární prevence rizikového chování, rozlišili jsme typy primární prevence. V následující části této kapitoly vymezíme pojem sekundární prevence.

1.1 Sekundární prevence

Sekundární prevence znamená rozpoznání poruch, onemocnění či jakýchkoli jiných obtíží, a to nejčastěji již v jejich počátku. Z toho pak vyplývá zavedení náležitých opatření, která by jejich dalšímu nepříznivému vývoji zabránila. Prevence na této úrovni předpokládá rychle a dobře fungující záchytný systém, tj. zařízení poradenské služby, a pak samozřejmě rychle a účinně fungující systém prováděcí, do kterého můžeme zahrnout poradny, rodinu, školu, zdravotnictví, soudy apod. (Šnýdrová, 2008, s. 72)

Sekundární prevence je také zaměřena na cílevědomé vyhledávání rizikových osob a následné cílené pedagogické, sociální, medicínské nebo právní strategie, které mají minimalizovat nebo zcela eliminovat rizikové chování konkrétní osoby. Tím je také odlišena strategie sekundární od primární, ve které jde o koncepci širokého záběru, často bez konkrétního zaměření na osobu potencionálního pachatele. (Weiss, 2005, s. 77)

Sekundární prevence má také zabránit rozvoji a postupu nemoci, pokud už vznikla. Předpokladem je v časném stádiu rozpoznat nemoc, kdy je ještě velká šance na léčebný úspěch. Ve školním prostředí to např. znamená, jestliže se do školy dostaly drogy, rychle se postarat o jejich odstranění. (Matějček, 2002, s. 91)

V této podkapitole jsme specifikovali sekundární prevenci a uvedli rozdíl mezi prevencí primární a sekundární.

1.2 Terciární prevence

Terciární prevence je jakousi nástavbou sekundární prevence, neboť náležitými opatřeními již postiženého jedince má zabránit, aby se jeho stav zhoršoval, aby se jeho stav stal chronickým, aby současný problém přerostl v trvalý handicap, aby postižení přerostlo v trvalou invaliditu (Šnýdrová, 2008, s. 72 – 73). Terciární prevence je také zaměřena na osoby právě vyléčené, propuštěné z výkonu trestu a podobně (Matoušek, 2008). Terciární prevence se částečně překrývá s léčbou závislostí, zaměřuje se na minimalizaci rizik spojených s užíváním látek.

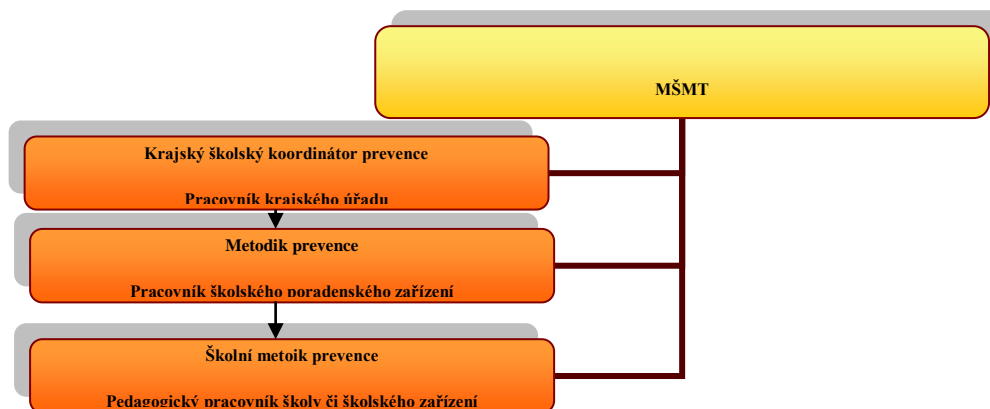
Následující kapitola nás seznámí s primární prevencí ve školách a školských zařízeních.

1.3 Školní primární prevence rizikového chování

Školní preventivní strategie je dlouhodobým programem pro školy a školská zařízení. Je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu. Je zaměřena na nejvyšší efektivitu a vychází z omezených personálních,

časových a finančních investic. Definuje dlouhodobé a krátkodobé cíle a je naplánována tak, aby mohla být řádně uskutečňována. Přizpůsobuje se nejen struktuře školy a specifické populaci v rámci školy a jejím okolí, ale i kulturním, sociálním a politickým okolnostem. Její hlavní úlohou je bránit, oddalovat a snižovat výskyt rizikových forem chování a pomáhá zejména těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin při zajištění jejich lidských práv a povinností. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010, s. 6)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) má v prevenci rizikového chování klíčovou roli v koordinaci. Ve školní prevenci na *horizontální* úrovni MŠMT spolupracuje s dalšími resorty, jako jsou Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo obrany a dalšími. Na *vertikální* úrovni MŠMT metodicky vede školské koordinátory prevence (pracovníci odboru školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů), metodiky prevence (pracovníci pedagogicko psychologických poraden) a školními metodiky prevence (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních). (Miovský, 2010, s. 62-64)

Obrázek 1 Systém primární prevence v ČR (Strategie prevence rizikového chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství mládeže a tělovýchovy na období 2013 – 2018)

V první kapitole jsme definovali základní pojmy. Vysvětlili jsme, co se rozumí pod pojmem prevence, uvedli jsme její rozdělení na primární, sekundární a terciární a rozdíly mezi těmito kategoriemi. Dále jsme zmínili pojmy efektivní a neúčinná prevence. Popsali jsme i deset obecných zásad efektivní primární prevence tak, jak jsou vymezeny ve Standardech odborné způsobilosti poskytovatelů primární prevence užívání návykových látek, dle MŠMT. V poslední části této kapitoly jsme definovali školní primární prevenci a její systém v České republice.

2 ÚLOHA ŠKOLNÍHO PORADENSTVÍ

Poradenství ve školním prostředí můžeme pojímat jako vztah dvou jedinců, nebo jedince a skupiny, který se utváří za účelem nalezení oboustranně akceptovatelné cesty při řešení výchovných či vzdělávacích problémů žáků. Cílem je dovést žáka k náhledu na vlastní situaci a k motivaci tuto situaci, pomocí rodičů a odborníků, řešit. (Vítečková in Vališová, 2011, s. 334)

Existuje a nabízí se několik způsobů, jak může škola pomoci při řešení problémů. V této kapitole se nebudeme zabývat terapeutickým poradenstvím, ale spíše poradenstvím obecným, které by měli být schopni poskytnout učitelé žákům, jež mají problémy. Učitel, je ten, kdo určuje, kdo je problémovým žákem. Učitel je s žáky v každodenním kontaktu a nějakým způsobem je vnímá a hodnotí. (Vágnerová, 2005, s. 17)

Vztah mezi učitelem a žákem je v poradenské činnosti velmi důležitý. Učitelé mají dnes dost metodických průvodců, jak s dětmi probírat otázky zdravého životního stylu, jak vést poučení o drogách, gamblerství, ale nesmíme zapomínat na důvěryhodnost každé takovéto výchovy a všeho, co dětem předkládáme a chceme, aby to přijaly za své. Důležité je, abychom byli ve všem upřímní a za tím, čemu učíme, si stáli celou svou osobností. (Matějček, 2002, s. 96) Žák musí učiteli důvěřovat a cítit v něm oporu. Učitel musí být empatický a pochopit problém, který žáka trápí. Žák se běžně dostává do kontaktu s učitelem pouze ve třídě, když učitel své žáky usměrňuje, a proto v učiteli spatřuje větší autoritu, která je tu proto, aby ho něco naučila a udržela ve třídě kázeň. (Kyriacou, 2003, s. 20)

Je třeba i ve veřejnosti občas připomenout, že prevence rizikového a společensky nežádoucího chování není hlavní náplní práce učitele. Pouze škola nemůže v tomto případě nést plnou zodpovědnost za tuto sféru. V prevenci hrají svou neopomenutelnou roli i instituce zabývající se volným časem, zdravotníci, sociální pracovníci, politici a mnoho dalších.

Pravdou ale je, že ten, kdo si osvojí a zvládne prevenci a praktické dovednosti, bude mít vliv na celou školu a její autoritu. Byť by byly úspěchy školy prezentované na veřejnosti sebelepší (např. úspěchy žáků v olympiádách, počet absolventů přijatých do vyššího typu studií, účast na uměleckých soutěžích), nelze přehlédnout např. jenom procento nešťastných dětí, které frustraci a přetrvávající stres řeší alkoholem, experimentováním s drogami, únikem k počítačovým hrám či výherním automatům. Přehlížení šikany, xenofobie, intolerance či jiných negativních jevů, které se skrývají v některých výchovných institucích, nemohou ani výjimečné didaktické výsledky ospravedlnit. A učitel, který při-

pustí povyšování určitých dětí nad jiné, přehlížení chudších a trápení slabších, posměch méně zdatným, se zpronevěřil svému poslání a selhal nejen jako odborník, ale hlavně jako člověk. (Jedlička, 2011, s. 18-19)

Proto je třeba žákům poradenskou činnost učitele objasnit. Žáci musí být obeznámeni o tom, kdo z učitelů má kvalifikaci v poradenské činnosti.

2.1 Školní poradenské pracoviště

Školní poradenská pracoviště (ŠPP) byla ve školách a školských zařízeních zřízena na podporu prevence. Poradenské služby jsou poskytovány na základě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školského zákona). Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb. je základním právním předpisem zaměřeným na výkon poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.

Kvalitní poradenské služby jsou v současné době ve školách jednou z možností podpory kvality výchovně – vzdělávacího procesu. Umožňují také zvládnout problémy, které tento proces přináší, a vytváří podmínky pro úspěšnou inkluzi dětí s různým postižením či znevýhodněním. (Ondráčková in Knotová, 2014, s. 26)

Preventivní práci, poradenské intervence a jiné formy pomoci mají ve školách na starosti většinou učitelé s jasně vymezenými funkcemi (Lazarová, 2005, s. 30).

Tyto služby zajišťují výchovný poradce a školní metodik prevence, případně školní psycholog/školní speciální pedagog. Do týmů mohou být přizváni i třídní učitelé a učitelé výchov (občanské, rodinné). Ředitel školy je zodpovědný nejen za poskytování poradenských služeb, ale i za preventivní program školy a koordinaci celého poradenského týmu. Tyto služby jsou poskytovány bezplatně a jsou zaměřeny na primární prevenci rizikového chování, na prevenci školní neúspěšnosti, informační a poradenskou podporu při volbě povolání i profesního uplatnění, při integraci a inkluzi. Pečují i o nadané a dlouhodobě neprospívající žáky. (Knotová, 2014, s. 15)

Budování školních poradenských pracovišť se ukazuje jako správná cesta. Zvládání problémů je snadnější tam, kde poradenský pracovníci ve škole spolupracují a kde se daří propojit řešení problémových situací a účinné prevence. (Ondráčková in Knotová, 2014, s. 26)

K vytváření prostoru pro poskytování kvalitnějších školních poradenských služeb je nutné rozdělit role, vytvořit časový prostor na poskytované služby, zkvalitnit vzdělávání školních poradenských odborníků. Týmová práce a spolupráce se specializovanými poradenskými

pracovišti, tj. pedagogicko psychologickými poradnami (PPP), speciálně pedagogickými centry (SPC) a středisky výchovné péče (SVP) ve školské sféře a mimo školství s informačně – poradenskými středisky úřadů práce, zajišťuje kvalitnější poskytování školního poradenství. (Zapletalová in Miovský, 2010, s. 78)

V další části této kapitoly se budeme zabývat pedagogickými pracovníky, kteří poskytují poradenské služby ve školách.

2.1.1 Školní metodik prevence

Školním metodikem prevence (dále jen ŠMP) může být jmenován kterýkoli učitel školy, který by měl mít odborné vzdělání v oblasti výchovného poradenství, ale především v oblasti rizikového chování. Standardní činnosti ŠMP jsou vymezeny ve vyhlášce MŠMT č. 72/2005 Sb. v příloze č. 3. Školní metodik prevence vykonává činnosti metodické, koordinační, informační a v neposlední řadě poradenské. (Čech, 2011) O těchto činnostech vede písemnou dokumentaci.

Činnost **metodická a koordinační** zahrnuje koordinaci tvorby a realizaci preventivního programu školy. Koordinaci a participaci na realizaci aktivit školy, které jsou zaměřené na prevenci záškoláctví, závislosti, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, rizikových projevů sebepoškozování a dalších typů rizikového chování. Dále se zabývá metodickým vedením činnosti pedagogů školy v oblasti prevence rizikového chování. Koordinuje přípravy a realizaci aktivit, které jsou zaměřené na zapojování prvků multikulturní výchovy do vzdělávacího procesu. Prioritou v rámci tohoto procesu je prevence. Koordinuje spolupráci školy s orgány státní správy a s metodikem preventivních aktivit v pedagogicko psychologické poradně, s odbornými pracovišti, která působí v oblasti prevence. Kontaktuje odpovídající odborné pracoviště v případě výskytu akutního rizikového chování. Shromažďuje odborné zprávy a informace o žácích v poradenské péči. Vede písemné záznamy, které umožní doložit rozsah a obsah činnosti školního metodika prevence, navržená a realizovaná opatření.

Do **informační činnosti** školního metodika prevence patří zajišťování a předávání odborných informací o problematice rizikového chování, o nabídkách programů a projektů specifické primární prevence pedagogickým pracovníkům školy. Prezентuje výsledky preventivní práce školy, získává nové odborné informace a zkušenosti a průběžně vede a aktualizuje databázi spolupracovníků školy v oblasti primární prevence.

Poradenské činnosti školního metodika prevence spočívají ve vyhledávání a pedagogické diagnostice žáků s rizikovými projevy, poskytování poradenských služeb těmto žákům a

jejich zákonným zástupcům. Spolupracuje s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje rizikového chování u jednotlivých žáků a tříd. Připravuje podmínky pro integraci žáků s poruchami chování ve škole a koordinuje poskytování poradenských a preventivních služeb těmto žákům školou a specializovanými školskými zařízeními. (Vyhláška č. 116/2011 Sb. kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních s. 500 – 501)

Škola by měla zajistit školnímu metodikovi prevence potřebné provozní podmínky, k nimž patří důstojné a vhodné prostředí pro konzultace s žáky a rodiči, a pomůcky, které jsou nezbytné pro výkon činností školního metodika prevence. Pracovní ŠMP by měla umožnit vedení evidence a dokumentace o žácích, se kterými ŠMP pracuje. Škola má povinnost zajistit ochranu důvěrných a citlivých údajů v souladu se zákoníkem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů. (Slavíková, I., Zapletalová, J. in Miovský, 2010, s. 85)

Tvorba, koordinace a plnění minimálního preventivního programu je hlavním úkolem školního metodika prevence. Následující podkapitola nás seznámí s minimálním preventivním programem.

2.1.1.1 Minimální preventivní program

Minimální preventivní program (MPP) je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení a je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu školy. Je to konkrétní dokument školy, který je zaměřený na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. (Skácelová in Miovský, 2010, s. 101)

Tento program tvoří školní metodik prevence vždy na jeden školní rok. MPP by měl vycházet z preventivní strategie školy, která je součástí školního vzdělávacího programu, z priorit školy v oblasti prevence a také z aktuálních potřeb školy. (Vacková, M., Ondráčková, L. in Knotová, 2014, s. 53). Na tvorbě MPP a jeho realizaci se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. MPP je průběžně vyhodnocován a koordinován školním metodikem prevence, který dle potřeby spolupracuje s metodikem prevence pedagogicko psychologické poradny příslušného kraje. Písemné vyhodnocení účinnosti jeho realizace za školní rok je součástí výroční zprávy o činnosti školy. MPP podléhá kontrole České školní inspekce. (Čech, 2011, s. 5-6)

Každý školní metodik prevence by měl mít k dispozici aktuální verze dokumentů, které tvoří rámec pro realizaci MPP a dalších preventivních aktivit.

- platné školské dokumenty pro oblast primární prevence
- koncepce primární prevence na úrovni celonárodní, kraje, obce
- standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů PP užívání návykových látek
- dlouhodobá preventivní strategie školy
- školní řád
- krizový plán a postup školy při výskytu rizikových forem chování dětí a mládeže
- sankční řád

Úplné znění těchto dokumentů je k dispozici na webových stránkách MŠMT. (Skácelová in Miovský, s. 102)

Při zpracování MPP vycházíme dle Skácelové in Miovský (2010, s. 103-106) z vnitřních a vnějších zdrojů školy.

Mezi vnitřní zdroje patří:

- **stručný popis specifik a charakteristiky školy** (charakteristika budovy školy – jedna či více budov, dojíždění, materiálně technické vybavení školy – možnost realizace preventivních aktivit, prostředí – škola venkovská, městská, sídlištní, popsat riziková místa ve škole – WC, šatny, hřiště, školní řád, provést monitoring – zmapovat situaci v jednotlivých třídách vůči rizikovým formám chování žáků
- **podpořit postavení školního metodika prevence** vůči ostatním pedagogům, školní preventivní tým, jeho složení a charakteristika a kompetence, možnosti a limity pedagogického sboru
- **vnitřní informační zdroje**, mezi které patří odborná a metodická literatura, odborné časopisy, kvalitní internetové stránky školy, které by měly fungovat jako prostředník mezi školou a rodinou dítěte a také veřejností. Zajistit funkční schránku důvěry, e-mailovou adresu ŠMP, školní časopis, nástěnky.

Vnější zdroje pro tvorbu MPP jsou:

- **vnější informační zdroje** – webové stránky MŠMT o drogách, prevenci
- **metodická pomoc** – ze strany metodika prevence při pedagogicko psychologické poradně, krajský koordinátor prevence
- **odborná pomoc** – internetové poradenství pro ŠMP a pedagogy v oblasti prevence

- **síť odborných organizací a zařízení**, na které se bude škola obracet v indikovaných případech (kurátoři pro děti a mládež, OSPOD, Policie ČR, protidrogový kurátor, psycholog, psychiatr atd.)
- **vzdělávací programy** pro ŠMP a ostatní pedagogické pracovníky v oblasti prevence
- **přehled volnočasových aktivit a zařízení v regionu**, další instituce, které mohou nabídnout zajímavý program pro školy, který by bylo možno zakomponovat do MPP

Dalším krokem ke zpracování MPP je **vydefinování si konkrétních cílů** pro příslušný školní rok. Cíle mohou být **dlouhodobé**, které jsou spíše obecnějšího charakteru a jsou časově náročné. Tyto cíle jsou uvedeny v preventivní strategii školy, která je nad úrovní MPP. Dle Skácelové, je příkladem dlouhodobého cíle např. podpora sociální dovednosti žáků vůči tlaku vrstevnické skupiny.

Krátkodobé cíle jsou již konkrétní cíle, které se vztahují ke konkrétnímu problému a určité cílové skupině. Krátkodobé cíle by měly navazovat na preventivní strategii školy.

Dle modelu SMART, který nám slouží k definování cílů při plánování MPP, mají být cíle S – specifické, M – měřitelné, A – akceptovatelné, R – realistické, T – termínované.

Třetím krokem při tvorbě MPP by mělo být stanovit si **skladbu aktivit MPP pro jednotlivé cílové skupiny**, tedy pro žáky, učitele a rodiče. Ve všech cílových skupinách jsou zásadními položkami stručná charakteristika programu, jeho realizátor, termín konání aktivity a zodpovědné osoby za program.

U **cílové skupiny žáků** se dále zabýváme typem programů primární prevence, které jsou pro ně ve škole realizovány. U této cílové skupiny je nutné dbát na spoluúčast učitelů pro naplňování cílů preventivních programů dle školního vzdělávacího programu (ŠVP). Dále plynule začleňujeme programy primární prevence do MPP školy ze strany neziskových či státních organizací, které se zabývají primární prevencí rizikového chování. Doporučeno je i zvážení finanční náročnosti programu, a zda typ programu zapadá do strategie školy.

U **cílové skupiny pedagogických pracovníků** zajišťujeme informovanost všech pedagogických i nepedagogických pracovníků o skladbě MPP a nastavených pravidlech (řád školy, krizový plán, zdroje odborné a metodické pomoci, požadavky na práci třídních učitelů, kompetence jednotlivých členů školního poradenského pracoviště, o vedení dokumentace).

Dále stanovíme plán vzdělávání ŠMP a ostatních pedagogických pracovníků v oblasti primární prevence a rizikového chování.

U **cílové skupiny rodičů** je důležité zajistit jejich informovanost o postojích školy k preventivní strategii a o možnostech intervence v případě selhání jejich dítěte. Z konkrétních preventivních aktivit pro rodiče v rámci MPP autorka (Skácelová in Miovský 2010, s. 110) uvádí např. informační servis pro rodiče, který zahrnuje seznámení s preventivní strategií školy, se školním řádem: aktivní spolupráce s rodiči (přímá účast rodičů na preventivní strategii školy, kvalitní práce třídních učitelů směrem k rodičům, školní akce určené pro rodiče s dětmi; pasivní forma spolupráce s rodiči formou písemných sdělení rodičům, distribuce informačních materiálů).

Posledním krokem je **dokumentace a evaluace** realizovaného MPP, což je důležité pro plánování a tvorbu programu pro další školní rok. **Dokumentace** obsahuje např. záznamy o rozhovorech s žáky i rodiči, minimální preventivní program, krizový plán, deník školního metodika prevence, přípravy na metodická vedení učitelů, zápisy z jednání preventivního týmu, výsledky anket a různých sociometrických šetření, SWOT analýzy v jednotlivých třídách, hodnocení a podklady od třídních učitelů aj. **Evaluace** je nedílnou součástí MPP, která celý proces jeho přípravy, realizace a ukončování sleduje. Každý preventivní program by měl být evaluován. To znamená, že by u něj mělo být ověřeno, zda je pro danou cílovou skupinu vhodný, že je prováděn v souladu s doporučením autorů, že nepůsobí kontraproduktivně a že splňuje cíle, které si určil.

2.1.2 Výchovní poradce

Výchovní nebo také kariérový poradce se věnuje problematice kariérového poradenství a procesu integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami včetně žáků nadaných. (Zapletalová in Miovský, 2010, s. 78) Standardní činnosti výchovního poradce jsou popsány v Příloze č. 3 Vyhlášky č. 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Činnost výchovního poradce je stejně jako činnost školního metodika prevence rozdělena do tří oblastí – poradenské, metodické a informační.

K **poradenské činnosti** výchovního poradce patří např. kariérové poradenství a poradenská pomoc při rozhodování o další profesní a vzdělávací cestě žáků. V této oblasti se zabývá koordinací mezi hlavními oblastmi kariérového poradenství – kariérovým vzděláváním

a diagnosticko – poradenskými činnostmi, které jsou zaměřeny na volbu vzdělávací cesty žáka. Provádí základní skupinová šetření k volbě povolání, administraci, zpracování a interpretaci zájmových dotazníků v rámci analýzy preferencí v oblasti volby povolání. Provádí individuální poradenství a šetření k volbě povolání. Radí zákonným zástupcům s ohledem na očekávání a předpoklady žáků. Spolupracuje se školskými poradenskými zařízeními a středisky výchovné péče. Zajišťuje skupinové návštěvy žáků školy v informačních poradenských střediscích úřadů práce. Přípravuje podmínky pro integraci žáků se zdravotním postižením ve škole a poskytuje a koordinuje poradenské služby pro tyto žáky. Poskytuje služby kariérového poradenství žákům/cizincům se zřetelem na jejich speciální vzdělávací potřeby.

Z **metodických a informačních činností** výchovný poradce vykonává např. metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům školy v otázkách kariérového rozhodování žáků, integrace, individuálních vzdělávacích plánů, práce s nadanými žáky. Poskytuje informace o činnosti školy, školských a dalších poradenských zařízeních v regionu z hlediska jejich zaměření, kompetencí a možnostech využití jejich služeb žáky. Shromažďuje odborné zprávy a informace o žácích v poradenské péči v souladu s předpisy o ochraně osobních údajů. (Vyhláška č. 116/2011 Sb. kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních s. 499-500)

Výchovný poradce je učitelem, ale také poradenským pracovníkem. Jeho náplň práce je legislativně vymezena, stanoveny jsou požadavky na jeho vzdělání, na služby, které poskytuje nejen žákům, ale i rodičům a pedagogům školy.

2.1.3 Školní psycholog

Školní psychologové vnášejí do škol specifika poradenské práce, která jsou velmi úzce spojena se školou. Standardní činnost je specifikována ve vyhlášce č. 116/2011 Sb. kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb. Jedná se o vytváření systému včasné identifikace žáků s výukovými obtížemi, s příznaky rizikového chování a o tvorbu strategií používaných ve školách. (Zapletalová in Miovský, 2010, s. 78) K činnostem školního psychologa patří činnosti konzultační, poradenské, diagnostické, metodické a informační.

V rámci **diagnostiky a depistáže** provádí např. diagnostiku při problémech žáků, depistáž poruch učení, spolupracuje při zápisů do 1. tříd, zjišťuje sociální klima ve třídě.

V rámci **konzultační, poradenské a intervenční práce** pečuje o integrované žáky, provádí krizovou intervenci, kariérové poradenství, provádí skupinovou a komunitní práci s žáky, podporuje spolupráci třídy a třídního učitele apod.

V rámci **metodické práce a vzdělávací činnosti** poskytuje metodickou pomoc třídním učitelům, participuje na přípravě programu zápisu žáků do 1. tříd, koordinuje poradenské služby, realizuje besedy a osvětu pro zákonné zástupce žáků. (Lazarová in Knotová, 2014, s. 55)

Skutečná práce školních psychologů se neodvívá jen od legislativních pravidel a doporučení, ale je hlavně výsledkem vyjednávání psychologa se školou a lidmi, kteří v ní působí.

2.1.4 Třídní učitel

Ve vztahu k primární prevenci třídní učitel spolupracuje se školním metodikem prevence při zachycování varovných signálů. Podílí se na realizaci Minimálního preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě. Motivuje žáky k respektování vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich dodržování. Rozvíjí a podporuje pozitivní sociální interakce mezi žáky třídy a tím přispívá k pozitivnímu školnímu klimatu třídy. Je zprostředkovatelem komunikace s ostatními členy pedagogického sboru a spolupracuje se zákonnými zástupci nezletilých žáků. Má přehled o osobnostních zvláštěnostech žáků a jejich rodinném zázemí. (Příloha č. 3/II vyhlášky č. 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních – poradenské činnosti odst. 2.)

Ve druhé kapitole jsme popsali úlohu školního poradenství a specifikovali činnosti jednotlivých pracovníků poskytujících poradenské služby ve školách. Definovali jsme jejich kompetence a náplň práce dle vyhlášky č. 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Vzhledem k zaměření celé práce jsme se více věnovali práci školního metodika prevence a Minimálnímu preventivnímu programu.

V následující kapitole se budeme zabývat rizikovým chováním a jeho formami. Zmíníme nejčastější formy rizikového chování, které se objevují ve školním prostředí.

3 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Pod pojmem rizikové chování rozumíme chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jednotlivce nebo společnost (Miovský, Zapletalová, 2006). Rizikové chování představuje různé typy chování, které se pohybují od extrémních projevů chování „běžného“, jako např. provozování adrenalinových sportů, až po projevy chování na hranici patologie jako je např. nadměrné užívání alkoholu, cigaret, násilí (Národní strategie prevence rizikového chování dětí a mládeže 2013 – 2018, s. 9).

Rizikového chování v sobě pojímá široké spektrum oblastí, a to jsou:

- **interpersonální agresivní chování**, které zahrnuje násilné chování, šikanu, týrání, rasovou nesnášenlivost, extremismus,
- **delikventní chování ve vztahu k hmotnému majetku** jako např. krádeže, vandalismus, sprejerství,
- **rizikové zdravotní návyky**, což je např. pití alkoholu, kouření, užívání drog, nezdravé stravovací návyky, nedostatečná nebo nadměrná pohybová aktivita,
- **sexuální chování**, jako je např. promiskuita, nechráněný pohlavní styk, předčasné zahájení pohlavního života a předčasné mateřství a rodičovství,
- **rizikové chování ve vztahu k společenským institucím**, např. ve škole záškoláctví, neplnění školních povinností, nedokončení studia na střední škole,
- **prepatologické hráčství**,
- **rizikové sportovní aktivity**, jako je např. provozování extrémních a adrenalinových sportů. (Šiřůčková in Miovský, 2010, s. 30)

Rizikové chování je takové chování, které vede mladého člověka k závislosti na alkoholu, drogách, hracích automatech či jiných návykových látkách či situacích, ale i ke kriminalitě, k sexuální promiskuitě, k sexu „bez lásky“ a následně k potratům či k AIDS a jiným jevům naší společnosti. Naším hlavním úkolem je předcházet takovému chování u dětí a žáků na základních školách. (Matějček, 2002, s. 92 – 93)

V následujících částech této kapitoly se zaměříme na nejčastější rizikové situace, které se objevují v současné škole. Jedním z nejzávažnějších negativních jevů, který se v současné škole čím dál hojněji v různých formách vyskytuje, je šikana.

3.1 Šikana

Šikana pochází z francouzského slova *chicane*, které znamená týrání, zlomyslné obtěžování, pronásledování (Říčan, 1995, s. 25).

„Šikana je úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou).“ Šikana je vymezována i jako chování, jehož záměrem je ublížit někomu jinému nebo ho ohrožit a zastrašit. Šikana je také zneužívání moci. Pokud jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně ubližuje druhým, takové chování považujeme za šikanování.

Mnohdy je složité rozlišit hranici mezi šikanou a škádlením. Navenek to může vypadat podobně (legrácky a vtípky na účet druhého), vnitřní rozdíl je však značný. Podstatné je, jak takové škádlení vnímá ten, na jehož účet se děje. Při škádlení je mezi aktéry vyrovnaný poměr sil, kde není ani vítěz ani poražený. Škádlení je legrace a zábava pro obě strany, zatímco šikanou se baví pouze agresor. Šikanovanému jedinci způsobuje bolest a ponížení. Účastníky šikany jsou děti, které se mohou ocitnout v jedné ze tří rolí: v roli oběti, v roli agresora nebo v roli přihlížejícího (Vágnerová, 2009, s. 11- 12).

Šikana není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Děje se v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupin. V tomto smyslu je šikanování poruchou vztahů ve skupině.

Kolář (2001, s. 35- 41) rozlišuje pět stádií šikanování.

První stádium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají, spřádají proti němu intriky, vymýšlí na jeho účet legrácky apod. Tato situace je považována za zárodečnou podobu šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V náročných zátěžových situacích, kdy se ve skupinách zvyšuje a stoupá napětí, začínají ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z konfliktu s učitelem nebo z očekávané těžké písemné práce. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zatím mírná fyzická agrese.

Třetí stádium (klíčové): vytvoření jádra

Nastává klíčový moment. Vytváří se skupina agresorů, která už nešikanuje nahodile, ale systematicky. Úderné jádro začíná spolupracovat a šikanuje nejvhodnější oběti. V počátku

se stávají oběťmi ti, kteří jsou osvědčeným objektem ostrakizování. Jsou to žáci, kteří jsou v hierarchii třídy nejniže.

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů

Normy agresorů jsou přijaty většinou třídy a stanou se nepsaným zákonem. V tomto stadiu získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. I mírní a ukáznění žáci se mohou začít chovat krutě, ba dokonce prožívat uspokojení.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni, popř. téměř všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Nastává tzv. stadium vykořisťování. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí – otrokáře a otroky. Jedni mají všechna práva a druhí žádná. Agresor využívá vlastní oběť jako svůj majetek. Patří mu jeho peníze, školní vědomosti, čas – ztrácí poslední zábrany. Oběť přijme normy skupiny za své a nepřipadá jí to nenormální. Oběť je stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Totalita neboli dokonalá šikana se v současnosti může objevit i ve třídách základních škol.

Prevence šikany

Prevence šikany je na místě nejen tam, kde k ní dosud nedochází nebo kde nebyla upozorována, ale i tam, kde k ní prokazatelně došlo nebo kde byla uplatněna opatření k její nápravě. Nebezpečí šikany můžeme snížit uplatňováním některých zásad, které prospívají dětskému duševnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy ve škole i v rodině.

Prevence spočívá v první řadě v tom, že má učitel sledovat strategii založenou na **podpoře outsiderů**. Může si záměrně všimnout dětí plachých, úzkostných, handicapovaných, méně chápavých, méně výřečných, izolovaných. Může využít příležitostí k jejich povzbuzení, dodání odvahy, posílení sebevědomí, ujištění, že jsou stejně hodnotné jako ostatní a může jim dát příležitost v něčem vyniknout, zapojit se do společné činnosti, lépe zapadnout do kolektivu.

Další zásadou prevence šikany je **příjemná atmosféra ve škole**, ve třídě mezi žáky a mezi učiteli. Učitel může nejvíce přispět jako **autorita**. Ke snížení rizika šikany vede také uplatňování kooperace mezi dětmi ve školních činnostech, které k ní dávají příležitost. Základní myšlenka je vytváření **kooperačních** týmů, které podporují zapojování outsiderů do skupinových aktivit a dávají jim příležitost být platnými členy týmů a pomoci jim získat respekt třídy.

K prevenci šikany patří **ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie**. Mediální násilí často svádí k napodobování a působí pustošivě na citový život. Jak mediální násilí, tak pornografie snižují citlivost dětí ke kultuře, oslabují smysl pro kázeň a pro hodnotné a čisté lidské vztahy. Omezení konzumu tohoto zboží není záležitostí pouze školy, ale hlavně rodiny a patří i k prevenci šikany.

Dozor dospělých **nad žáky** je účinným preventivním prostředkem proti šikaně. Čím více pedagogů či dospělých vykonává dozor nad žáky, tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. (Říčan, 1995, s. 71-86)

Každá škola si vytvoří vlastní Program proti šikanování, který se stane součástí Minimálního preventivního programu. Cílem tohoto programu je vytvořit ve škole bezpečné, spolupracující a respektující prostředí.

3.2 Kyberšikana

Kyberšikana je nový jev, který je díky nárůstu užívání informačních technologií na vzestupu. Svět moderních technologií je dokonalejší a pestřejší a nabízí velké množství nových možností, jak vyhledat informace a tím si rozšířit znalosti. Internet a další moderní komunikační technologie přitahují zejména mladé generace, které u počítačů mnohdy tráví i celé hodiny. Počítače a moderní technologie jsou nejen zdrojem informací, ale i rychlým nástrojem komunikace. Tyto komunikační technologie mohou být jak smysluplně využívány, tak nebezpečně zneužívány. Ke konkrétním příkladům zneužití moderních technologií patří kyberšikana. (Vágnerová, 2009, s. 91)

„Kyberšikanu definujeme jako zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů, internetu k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit, ublížit mu.“

Podobně jako u šikany se jedná o úmyslné chování, kdy je oběť napadána útočníkem. Předpona *kyber* označuje prostor, kde se šikana odehrává. Jedná se o kybernetický prostor počítačů, internetu a mobilních telefonů. Oproti šikaně má kyberšikana mnohem větší dosah. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování, 2010, Příloha č. 7 Kyberšikana, s. 1).

Existuje několik forem kyberšikany, které se mohou projevovat např.:

- **zasíláním výhrůžných a krutých e-mailů a SMS zpráv** nebo výhrůžnými telefonáty
- **vytvářením webových stránek**, které nejrůznější formou oběť šikany uráží a ze-

směšňují (karikatury, slogany, vtipy ...)

- **posláním obrázků**, fotografií a video nahrávek, které oběť zesměšňují
- **vyvěšením pornografických fotografií** s tváří oběti na internet
- **získáním identifikačních údajů a hesel oběti**, pod jejichž jménem zasílají ostatním vulgární a obtěžující zprávy a fotografie
- **fotografováním, nahráváním oběti**, kdy pořízené záběry posílají ostatním spolužákům (Patologické vztahy ve skupině, 2011, s. 4).

Kyberšikana má svá specifika, kterými se liší od klasické šikany. Jsou to:

Anonymita – oběť o napadení nemusí dlouhou dobu vůbec vědět. Díky přezdívce, anonymnímu telefonnímu číslu či e-mailové adrese má agresor možnost zůstat dlouhou dobu skrytý. Díky tomu má agresor volný prostor ke stupňování své aktivity.

Proměna agresora - agresorem nemusí být fyzicky silný jedinec, ale jedinec silný v informačních technologiích a může to být prakticky kdokoliv.

Proměna oběti – obětí útoku se většinou stávají outsideři. Nebývá to však pravidlem jako u běžné šikany. Agresor si může vybírat své oběti náhodně a pouze v kyberprostoru. Vyšší riziko hrozí dětem, které jsou na svých mobilních telefonech a počítačích závislé.

Místo – šikana se většinou odehrává ve škole, po cestě domů, na místech, která se dají předvídat, a je možné se jim částečně vyhnout. Před kyberšikanou není úniku. Agresor může provést útok odkudkoliv a kdykoliv se mu zachce.

Čas – běžná šikana je opakovaná, ale vždy se jedná o jednorázovou záležitost. V případě kyberšikany se útoky prostřednictvím internetu šíří mnohem rychleji a probíhají bez přestávek. Útok je možné provést kdykoliv.

Řešení – děti a mladí lidé nemusí za těmito projevy šikany vůbec vidět, protože ji nepoznají. Obtížné je zajištění rychlého odstranění oběti – odstranění profilu, SMS. Často chybí svědci a útočník je obtížně stopovatelný. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování, 2010, Příloha č. 7 Kyberšikana, s. 1, Vágnerová, 2009, s. 94- 96).

Prevence kyberšikany

Jelikož je kyberšikana psychickou formou násilí a její následky jsou stejné jako u klasické šikany, měla by její prevence být uskutečňována jako u klasické šikany.

Školní prevence směřuje k žákům s cílem osvojit si základních pravidla bezpečného užívání internetu. Je nutné vytvořit účinný a efektivní plán prevence kyberšikany jako součást

preventivního programu školy. Pedagog může v rámci prevence posílit empatii mezi žáky, pracovat na pozitivním klimatu třídy, vést žáky k úctě k druhým a vytvářet dobré vztahy ve třídě. Pokud se kyberšikana zjistí a je jí potřeba řešit, je nutné zajistit ochranu oběti, zajistit dostupné důkazy, důkladně vyšetřit celou situaci a žádat o pomoc IT experta, pedagogicko psychologickou poradnu, policii. Dalším krokem je informování a poučení rodičů nejen oběti, ale i kyberagresora. Po následném prošetření celého případu požádat o konečné stanovisko všech institucí. Postihy vycházejí ze Školního řádu a krizového plánu.

Důležitá je i **prevence ze strany rodičů**. Rodiče by se měli ujistit, že má škola vhodný preventivní program o bezpečnosti na internetu. Měli by učit své děti, jak se vhodně chovat na internetu a seznámit je s pravidly používání internetu a mobilních telefonů.

Být pro své děti vzorem při vhodném užívání technologií. Sledovat aktivity svých dětí při používání internetu či mobilního telefonu a používat vhodný blokační software. Všimnout si varovných signálů, když se děje něco nezvyklého. Udržovat s dětmi upřímnou komunikaci a dát dětem najevo, že za nimi může přijít s jakýmkoliv problémem. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování, 2010, Příloha č. 7 Kyberšikana, s. 5 -7, Patologické vztahy ve skupině, 2011, s. 8).

Dalším ze závažných problémů, který musí škola řešit, je záškoláctví.

3.3 Záškoláctví

Záškoláctví patří mezi nejčastější projevy rizikového chování na školách a je chápáno jako záměrná neomluvená absence žáka ve výuce. Jedná se o přestupek, kterým žák úmyslně zanedbává školní docházku, čímž porušuje školní řád a současně školský zákon, který vymezuje povinnou školní docházku. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování, 2010, Příloha č. 11 Záškoláctví, s. 1)

„Záškolák“ je označení pro žáka, který nemá pro absenci důvod. Důvodů k záškoláctví může být hned několik. Častou příčinou bývá obava ze selhání. Záškoláctvím se mohou projevovat i osobní problémy. (Problémové situace v kolektivu, 2011, s. 18-19) Záškoláctví se může projevovat i jako **impulzivní obranná reakce**, kdy dítě utíká ze školy před hrozbou nebezpečí (šikana, špatná známka) nebo vzácněji může jít o **projev odmítnutí povinnosti** chodit do školy. Škola je v tomto případě degradována na bezvýznamnou instituci, kterou není nutné pravidelně navštěvovat. Tento postoj obvykle dítě sdílí se svou rodinou, pro kterou je školní úspěšnost bezvýznamná. (Vágnerová, 2001, s. 292)

Rozlišujeme pět druhů záškoláctví:

Pravé záškoláctví – žák se neukazuje ve škole, ale rodiče si myslí, že do školy chodí

Záškoláctví s vědomím rodičů – žák nechodí do školy, ale rodiče jsou o jeho absenci informováni a vědí, že k tomu nemá oprávněný důvod. Na tomto typu záškoláctví se podílejí rodiče, kteří se staví nepřátelsky ke vzdělání, nebo ti, kteří mají slabost ve vztahu k dítěti.

Záškoláctví s klamáním rodičů – některé děti dokážou přesvědčit rodiče o zdravotních potížích, pro které nemohou jít do školy. Rodiče jim absenci omlouvají. Tento typ záškoláctví je obtížně odlišitelný od záškoláctví s vědomím rodičů.

Útěky ze školy – někdy je tento typ záškoláctví nazýván jako interní. Žáci do školy přijdou, zapíší si přítomnost a během vyučování odejdou, přičemž zůstávají v budově školy nebo ji na krátkou dobu opustí.

Odmítání školy – některým žákům činí představa školní docházky psychické obtíže, např. poruchy pramenící z problémů ve škole, z pocitu, že učení je složité, strach ze šikany, školní fobie nebo deprese. (Kyriacou, 2005, s. 45)

Prevence záškoláctví

Přesný postup při řešení záškoláctví je stanoven v Metodickém pokynu MŠMT č.j.: 10 194/2002-14 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. Na prevenci záškoláctví se podílí třídní učitel spolu s výchovným poradcem a školním metodikem prevence. Dále spolupracují s ostatními učiteli a zákonnými zástupci žáka.

Prevence zahrnuje pravidelné zpracovávání dokumentace o absenci žáků, součinnost se zákonnými zástupci, analýzu příčin záškoláctví žáků včetně přijetí příslušných opatření, výchovné pohovory s žáky, spolupráci se školním psychologem a institucemi pedagogicko-psychologického poradenství, konání výchovných komisí a spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí apod.

3.4 Návykové látky

Za rizikové chování lze považovat užívání návykových látek, na kterém se podílí mnoho faktorů. Vydefinování těchto rizikových faktorů pomáhá najít vhodné intervence a předcházet hlubším negativním dopadům, které ovlivňují rozvoj osobnosti a uplatnění mladého člověka v životě. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, Příloha č. 1 Návykové látky – drogy)

Termín „drogy“ používáme pro návykové látky, jejich účinné složky vyvolávají pocity opojení, povzbuzení, otupení a spoustu dalších prožitků. Zároveň ulevují od somatických i psychických potíží. (Heller, 2011, s. 171)

Nejrozšířenější návykové látky jsou alkohol a tabák, se kterými se žáci setkávají nejčastěji. Dle Nešpora (2002) se jedná o „průchozí drogy“, které vedou k ještě nebezpečnějším návykovým látkám.

3.4.1 Alkohol

Alkohol je legální droga a zároveň nejrozšířenější návyková látka v Evropě. Alkohol je návyková látka, která má komplexní účinky na lidský organismus. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, Příloha č. 4 – Alkohol a děti školního věku) Alkohol je bezbarvá tekutina, která vzniká kvašením sacharidů a chemickým složením je etanol. Používá se v nejrůznějších oblastech, např. v lékařství jako rozpouštědlo. Je také v různé koncentraci obsažen v alkoholických nápojích. Alkohol se používá pro působení na nervovou soustavu jako příjemný, rychlý způsob, jak se cítit dobře, usnadňuje společenské kontakty, zahání nudu a stres. Svým typem účinku se nejvíce blíží látkám navozujícím zklidnění a spánek. (Machová, 2009 s. 65 – 66)

U dětí a mladých lidí se závislost na alkoholu vytváří podstatně rychleji. České děti jsou alkoholem mimořádně ohrožované. Dostupnost alkoholu je pro ně vysoká jak u prodejců, tak často i v rodině. Většina dětí školního věku se setkává poprvé s alkoholem ve věku mezi 11 až 13 lety. Alkohol je spojován mezi mladými lidmi s řadou očekávání a zejména při pití ve skupině je vnímán jako faktor skupinové koheze. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, Příloha č. 4 – Alkohol a děti školního věku, Nešpor, 2002, s. 2)

Závislost na alkoholu se u dětí a dospívajících rozvíjí rychleji než v pozdějších letech. Přejít od škodlivého užívání k alkoholové závislosti probíhá většinou nenápadně.

Hlavní charakteristikou syndromu závislosti je touha užívat psychoaktivní látky nebo užívat určitou látku. (Nešpor, 1999, s. 32)

Chování a vlivy rodiny, vrstevníků a blízkého sociálního prostředí významným způsobem ovlivňují chování dětí školního věku. Bylo zjištěno, že rizikové faktory v rodině měly vliv na vznik závislosti. Jako nejzávažnější byly potvrzeny např. užívání alkoholu či jiných drog u rodičů a disociální výchova ve smyslu přílišné hyperprotektivity, nebo naopak zanedbávání a emoční chladnosti. (Kalina, 2008)

Prevence alkoholismu

Je v zájmu všech, žáků, pedagogů, rodičů i společnosti, aby se vyskytovalo co nejméně problémů způsobených návykovými látkami. Prevence negativních sociálních jevů, kam patří i zneužívání alkoholu, by měla nejdříve začínat v rodině. Nespecifickou prevencí je celkový životní styl a způsob výchovy v rodině.

Nešpor a Csémy (2002, s. 4) formulovali následující zásady prevence **v rodině**:

- získat důvěru dítěte a umět mu naslouchat,
- naučit se s dítětem o alkoholu a drogách informovaně hovořit,
- předcházet nudě, najít dítěti vhodné volnočasové aktivity,
- vytvářet a prosazovat zdravá rodinná pravidla (nepít a neužívat drogy, dokud dítěti není 18 let),
- pomoci dítěti najít dobré přátele a bránit se špatné společnosti,
- posilovat zdravé sebevědomí dítěte,
- spolupracovat s dalšími dospělými v rodině, ve škole, v případě zdravotních nebo návykových problémů vyhledat lékařskou pomoc.

Školní prevencí se v první řadě zabývá pedagogický sbor, který zná situaci a žáky. Veškeré postupy a opatření by měly být zpracovány ve školním řádu a musí být v souladu s Úmluvou o právech dítěte. Doporučené postupy školy při prevenci užívání návykových látek vychází z Přílohy č. 1 Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Tyto postupy jsou následující.

Škola by měla vytvořit podmínky pro předcházení výskytu případů užívání návykových látek ve školních prostorách v době vyučování, včetně všech školních a mimoškolních činností. Zajišťuje ochranu zdraví žáků v prostorách školy v době školního vyučování. Ve školním řádu musí být jasně vymezen zákaz užívání a přinášení návykových látek do školy. Poskytuje žákům a jejich zákonným zástupcům nezbytné informace. V oblasti primární prevence působí preventivně na žáky v oblasti užívání návykových látek. Zakotví do všech poučení o ochraně zdraví informace o rizicích užívání návykových látek. Poskytuje žákům, kteří mají s užíváním návykových látek problémy, informace o pomáhajících institucích a možnostech řešení. Spolupracuje se zainteresovanými organizacemi a externími subjekty při řešení případů souvisejících s užíváním návykových látek. Spolupracuje s externími

subjekty poskytujícími preventivní programy, jejichž odbornost byla ověřena nebo certifikována. Plní ohlašovací povinnost směrem k orgánům činným v trestním řízení, orgánům sociálně – právní ochrany dětí a zákonným zástupcům žáků.

3.4.2 Tabák

Kouření tabáku je jedním z nejrizikovějších faktorů životního stylu a zároveň jednou z nejvíce rozšířených závislostí lidstva. Závislost na tabáku je nejčastější ve formě cigaret a v poslední době i ve formě vodních dýmek. Návykovou drogou je **nikotin**, na který vzniká závislost. Nikotin je návykovější droga než např. heroin. Ostatní látky jako např. dehty, oxid uhelnatý, amoniak a další jsou prudce jedovaté a karcinogenní. Nikotin se během kouření vstřebává do krve již za sedm sekund po vdechnutí a dostává se do mozku. (Machová, 2009, s. 60)

Průměrný věk, kdy si dítě zapálí první cigaretu, je 10 – 12 let. Ve věku 15 let denně kouří více než 16% dětí. Počátek kouření může mít různé důvody. Nejčastějším je u dívek regulace hmotnosti. Kouření je dospívajícími považováno za dospělou aktivitu, proto je důležité jim nabídnout jiný symbol dospělosti, jako např. hospodaření s vlastními penězi, mobil nebo péči o zvíře. (Budinská, 2012, s. 4) Obvykle neexistuje pouze jedna příčina, jedná se o souhrn několika rizikových činitelů, kterými jsou osobnost člověka, vliv prostředí a vlastní vliv cigaret (Pešek, 2009, s. 20).

Kuřáci také negativně ovlivňují nekuřáky tzv. pasivním kouřením. Pasivním kouřením jsou nejvíce ohroženy děti, které žijí v rodinách s rodiči kuřáky a jejichž odolnost je menší. Ty děti bývají náchylnější k nemocem, jako jsou záněty dýchacích cest a astma. Machová (2009, s. 64) také uvádí několik zásad v prevenci ve vztahu ke kouření.

Prevence kouření

Nejlepší prevencí odvykání kouření, je s ním vůbec nezačínat. Počátky prevence by měly být v rodině a následovat ve škole.

Mezi hlavní zásady prevence patří informovanost o negativních následcích kouření, hovořit s dětmi o problému kouření. Rodiče, ale i pedagogové by měli být vzorem nekuřáckého chování a děti chránit před pasivním kouřením. Důsledné provádění kontroly při dodržování zákazu prodeje tabákových výrobků nezletilým a tvrdé postihy jeho nedodržení. Zavést ve školách účinné preventivní programy proti kouření.

Mají – li se však změnit postoje ke kouření, je nutné, aby se stalo nekuřáctví pozitivní sociální normou a aby bylo moderní nekouřit.

Teoretická část bakalářské práce se zabývala základními pojmy z oblasti rizikového chování. V první kapitole jsme se seznámili s pojmem prevence a rozdělili jsme prevenci na primární, sekundární a terciární a popsali jsme deset zásad efektivní primární prevence tak, jak jsou uvedeny ve Standardech odborné způsobilosti poskytovatelů primární prevence užívání návykových látek. Druhá kapitola nám popsala úlohu školního poradenského pracoviště ve školách a více jsme se seznámili s náplní práce jednotlivých členů, kterými jsou školní metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog a třídní učitel. Popsali jsme Minimální preventivní program, který je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení a je součástí školního vzdělávacího programu. Ve třetí kapitole jsme vymezili pojem rizikové chování a nejčastější typy rizikového chování jako jsou šikana, kyberšikana, záškoláctví, které se objevují ve školním prostředí. Zmínili jsme i dvě nejvíce rozšířené návykové látky alkohol a tabák. V praktické části navážeme na poznatky z části teoretické.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

V praktické části bakalářské práce se zaměříme na samotný výzkum. Pro tuto bakalářskou práci jsme zvolili smíšený typ výzkumu, který je definován jako obecný přístup, kde se míchají kvalitativní a kvantitativní metody a techniky v rámci jedné studie. (Hendl, 2005, s. 60) Na úvod jsme provedli kvalitativní metody sběru dat pomocí polostrukturovaných hloubkových rozhovorů se školními metodiky prevence dvou základních škol a po jejich analýze následovalo dotazníkové šetření s žáky sedmých ročníků těchto dvou základních škol. V této kapitole popíšeme, stanovíme si a objasníme výzkumný cíl a stanovíme si hlavní a dílčí výzkumné otázky. Popíšeme výzkumný soubor, použité metody sběru a analýzy dat. Na závěr celý výzkum vyhodnotíme a seznámíme s výsledky výzkumu ředitele těchto škol a příslušné školní metodiky prevence.

4.1 Výzkumný cíl

Cílem výzkumu je zjistit a komparovat, jak je vnímána primární prevence rizikového chování školními metodiky prevence a žáky na dvou základních školách. Výzkumný problém vychází z problematiky primární prevence rizikového chování. Na základě hlavní a dílčích výzkumných otázek chceme zjistit, jaká forma primární prevence má pro žáky největší preventivní efekt. Zabýváme se i důvěryhodností pedagogických pracovníků pro žáky a zjišťujeme, které projevy rizikového chování se ve školách vyskytují nejčastěji a na které se školy primárně zaměřují. Snažíme se zjistit, jak žáci na programy reagují a zda jsou pro ně tyto programy přínosné. Formulovali jsme následující hlavní a dílčí výzkumné otázky.

4.2 Stanovení výzkumných otázek

Pro výzkum jsme si stanovili tyto otázky:

Hlavní výzkumná otázka

Jak je primární prevence rizikového chování realizována na základních školách?

Dílčí výzkumné otázky:

1. Jaká forma primární prevence rizikového chování má pro žáky největší preventivní efekt?

2. Jaká je důvěra žáků k pedagogickým pracovníkům při řešení rizikových situací?
3. Jaké projevy rizikového chování se vyskytují na základní škole?
4. Jaký je přínos preventivních programů?

4.3 Výzkumný soubor

Výběr vhodného vzorku je pro výzkum nepostradatelný, protože nevhodně zvolený vzorek respondentů může zkoumaný problém zkomplikovat nebo znehodnotit. Pro náš výzkum jsme na základě záměrného výběru oslovili metodiky prevence dvou základních škol a žáky sedmých ročníků těchto škol. Výběrový soubor jsme zvolili dle několika kritérií. Pro kvalitativní část našeho výzkumu to museli být školní metodici prevence na základních školách a pro kvantitativní část žáci sedmého ročníku příslušných základních škol. Žáci druhého stupně základní školy byli vybráni pro výzkum proto, že v období staršího školního věku 11 – 15 let, se dostávají do stádia pubescence, které je plné neklidu a proměn nejen těla, ale i duše. V tomto vývojovém stádiu se mladý člověk začíná vzpouzet autoritám a vznikají konfliktní situace s rodiči a učiteli. Právě puberta je nejrizikovějším obdobím, kdy se dítě může dostat do rizikového prostředí či situace. Zde mohou začít první experimenty s návykovými látkami, mohou začít se záškoláctvím či dalšími formami rizikového chování.

4.4 Metody sběru dat

Kvalitativní část tohoto výzkumu byla realizována pomocí polostrukturovaných hloubkových rozhovorů se školními metodiky prevence na dvou základních školách. Tyto rozhovory nám mají nastínit, jak realizovanou primární prevenci vnímají metodici prevence těchto škol.

Pro náš výzkum jsme se rozhodli použít polostrukturovaný hloubkový rozhovor, který probíhal dle předem připraveného schématu otázek (Příloha P I). Některé otázky byly podle odpovědí respondentů doplněny či vynechány. Rozhovor se skládal ze 17 otázek. Osnovu rozhovoru jsme rozdělili dle autorů Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 163) na otázky úvodní, hlavní a ukončovací.

V úvodu rozhovoru se odehrálo představení výzkumníka a jeho projektu, ujištění o anonymitě, požádání o souhlas k participaci na rozhovoru a žádost o souhlas rozhovor

nahrávat. Tento souhlas jsme bohužel nenahráli, protože jsme nedodrželi pořadí provedení jednotlivých kroků. Diktafon jsme zapnuli až po odsouhlasení rozhovor nahrávat a znovu jsme již tuto otázku nepoložili. Oba rozhovory byly realizovány v měsíci březnu 2015 v kabinetech základních škol, na kterých tito vyučující působí. Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí 10 – 15 minut. Po představení výzkumu jsme pokračovali úvodními otázkami, které se týkaly funkce školních metodiků prevence a obecných informací o jednotlivých vyučujících. Po zodpovězení úvodních otázek jsme plynule navázali na otázky hlavní, které jsou páteří celého rozhovoru a tvoří jádro výzkumu. Tyto otázky vycházely z hlavní výzkumné otázky a z otázek dílčích, které jsme stanovili na začátku výzkumu. K ukončení rozhovorů jsme použili ukončovací otázku, která celý rozhovor uzavřela.

Po fázi nahrávání rozhovorů následovala další fáze, jíž byla transkripce získaných dat, která slouží jako zdroj dat pro analýzu a interpretaci. Pro snadnější provedení následné analýzy dat jsme rozhovory přepsali celé. (Příloha P II)

Kvantitativní část tohoto výzkumu byla realizována pomocí dotazníků a měla ukázat, jak žáci vnímají realizovanou prevenci na základních školách.

Velmi frekventovanou a snad nejpoužívanější metodou získávání dat v pedagogickém výzkumu je dotazník. Dotazník je založen na způsobu písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Samotný dotazník je dle Chrásky (2007, s. 163) soustava předem připravených otázek, které jsou vhodně seřazeny a na které respondent odpovídá písemně. Předností dotazníku je jeho snadná administrace a možnost stejnou formou oslovit velký počet respondentů. Nevýhodou může být horší návratnost dotazníků.

Dotazník byl zcela anonymní a sestaven pro žáky sedmého ročníku základní školy, proto jsme museli dbát na vhodnou formulaci a srozumitelnost jednotlivých položek dotazníku. Dotazník (Příloha P III) byl složen z 9 položek, které se vztahovaly k problematice primární prevence rizikového chování ve školách. Otázky v tomto dotazníku byly uzavřené, kde si respondenti volili z nabídky variant odpovědí. Použili jsme tři dychotomické otázky, na které respondenti odpovídali ano nebo ne. Zařadili jsme i výčtové položky, u kterých si respondenti vybírali současně několik odpovědí. Počet odpovědí byl neomezený. Jedna otázka byla škálová. Uzavřené otázky sice mohou omezovat volnost výpovědí, ale pro naše statistické zpracování, byl tento typ otázek vhodnější.

Úvodní otázka byla zaměřena na seznámení s problematikou prevence rizikového chování. Další otázky byly zaměřeny na formu, kterou je primární prevence rizikového chování ve školách realizována a která je pro žáky účinná při uvědomování si škodlivého vlivu rizikového chování. Prostřednictvím dalších otázek jsme zjišťovali důvěru v osoby, které by kontaktovali při výskytu problémů s rizikovým chováním. Následující otázka byla zaměřená na zjištění výskytu konkrétních typů rizikového chování ve škole. Poslední dvě otázky se vztahovaly k zjišťování dostatečnosti a variability nabídky preventivních aktivit ve školách.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 97 respondentů ze dvou základních škol a výzkum byl proveden v měsíci březnu 2015. Dotazníky byly osobně distribuovány a následně po vyplnění shromážděny zpět. Vyplnění dotazníků zabralo žákům asi 10 minut.

4.5 Metody analýzy dat

Vlastní **kvalitativní výzkum** se školními metodiky prevence byl realizován metodou polostrukturovaného hloubkového rozhovoru. Pro analýzu dat tohoto výzkumu jsme zvolili metodu otevřeného kódování. V předchozí fázi jsme získané informace přepsali a rozhovory jsme důkladně několikrát přečetli. Dále jsme si analyzovaný text rozdělili na jednotky. Každé takovéto jednotce jsme přidělili kód. Po vytvoření jednotlivých kódů, následovala jejich kategorizace. Kódy jsme dle obsahové podobnosti přiřadili ke kategoriím. Každou kategorii jsme pojmenovali zobecněným názvem, který ji nejlépe vystihoval.

Kvantitativní část tohoto výzkumu byla realizována dotazníkovým šetřením. Po uspořádání dat a sestavení tabulek četností jsme vypočítali relativní četnost v procentech, která nám poskytne informace o tom, jak velká část z celkového počtu hodnot připadá na danou kategorii. Následně jsme, pro snadnější orientaci, výsledná data seřadili od největšího počtu zvolených odpovědí po nejmenší a graficky znázornili.

5 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

V poslední kapitole se budeme zabývat analýzou dat, jež jsme získali prostřednictvím rozhovorů s jednotlivými metodiky prevence a dotazníkovým šetřením s žáky sedmých ročníků. V další podkapitole shrneme výsledky kvalitativní i kvantitativní části výzkumu a komparujeme výpovědi školních metodiků prevence a žáků a zaměříme se na praktická doporučení pro školní metodiky prevence těchto dvou základních škol.

5.1 Analýza a interpretace získaných dat

Jako první jsme provedli **kvalitativní část** výzkumu, dva rozhovory se školními metodiky prevence. V rozhovorech jsme se zaměřili především na zjišťování forem a typů preventivních aktivit, které jsou pro žáky realizovány, způsob, jakým jsou tyto aktivity realizovány a kým jsou prováděny. Zjišťovali jsme nejčastěji vyskytované typy rizikového chování na školách, důvěryhodnost pedagogických pracovníků při řešení problémů spojených s rizikovým chováním, reakce žáků po ukončení preventivních programů. Ptali jsme se také na nové aktivity, které by byly přínosné při realizaci preventivních programů.

Základní informace o školních metodických prevence jsou zaznamenány v tabulce č. 1

Tabulka 1 *Základní informace o školních metodických prevence*

	Respondent 1	Respondent 2
Pohlaví	Muž	Žena
Vzdělání	VŠ – učitelství pro 1. stupeň ZŠ Specializační studium pro školní metodiky prevence	VŠ – Ruský jazyk, Anglický jazyk, Dějepis pro 2. stupeň ZŠ Specializační studium pro školní metodiky prevence
Délka výkonu funkce	7 let	7 let
Vyučuje na	1. stupni ZŠ	1. i 2. stupni ZŠ
Vyučované předměty	všechny předměty	anglický a ruský jazyk

Jednotlivé kategorie tvoří názvy jednotlivých kapitol, které v textu následují. Kódy, které spadají pod jednotlivé kategorie, jsou zvýrazněny tučným písmem. V kapitolách jsou využívány výroky respondentů, které formulovali během rozhovorů. Tyto výroky jsme do textu označili uvozovkami a kurzívou.

5.1.1 Venku nebo vevnitř

První kategorie obsahuje kódy: vlastní síly, pomoc zvenčí

Vlastní síly

Primární prevence je ve školách realizována pomocí nejrůznějších programů a aktivit specifické primární prevence, které jsou úzce zaměřeny právě na některou z forem rizikového chování. Obě základní školy realizují preventivní programy nejrůznějšími formami a metodami, které provádí sami nebo spolupracují s externími organizacemi. Způsob, jakým prevence ve školách probíhá, vychází z předem vytvořených Minimálních preventivních programů.

Respondent 1 uvádí nejrůznější metody prevence, jako jsou např. dopravní výchova, v rámci které seznamuje žáky s pravidly silničního provozu a první pomocí, jíž řeší prevenci bezpečného chování v dopravě, dále zmiňuje rizikové jevy, na které jsou programy zaměřeny. Jsou to např. kyberšikana, bezpečné chování na internetu a na sociálních sítích. Zaměřuje se na trestní odpovědnost žáků, hlavně žáků osmých a devátých tříd, na prevenci AIDS a obecně sexuální prevenci, vztahy ve třídě a šikanu, kouření a alkohol. Tyto aktivity si realizují školní metodik prevence s výchovnou poradkyní sami formou přednášek, besed, workshopů. ŠMP je odborně zaměřen na dopravní výchovu, první pomoc, kde využívá nejrůznější praktické činnosti. Využívá i prvky peer programů, což jsou vrstevnické programy, jejichž specifikem je zapojení vrstevníků, kdy říká: „*Děti, které už jsem třeba naučil základy první pomoci, tak v takovém peer programu fungují jako moji lektori a pomocníci a učí ty mladší, ty méně zkušené první pomoc, vlastně i dopravní výchovu, dá se říct.*“ Dále provádí prevenci kyberšikany a bezpečné chování na sociálních sítích. Výchovná poradkyně řeší s žáky druhého stupně kouření, drogy, záškoláctví, šikanu atd.

Respondentka 2 jmenuje nejrůznější formy preventivních aktivit, kterými je prevence realizována. Uvádí besedy, přednášky, projekty, diskuse. Myslí si, že celá prevence je koncipovaná tak, že neustále prochází vyučovacím procesem, že je spousta témat zařazených do výuky. Uvádí, že zaměření je všeobecné, ale nejvíce se zaměřují na vzta-

hy mezi dětmi jako prevenci šikany. Jako realizátora programů z interních pracovníků školy jmenuje i paní psycholožku, která si připravuje a provádí programy s žáky.

Pomoc zvenčí

Primární prevence je realizována i nejrůznějšími organizacemi, které si školy zvou nebo žáci spolu s učiteli tyto organizace navštěvují. Jako prevenci trestné činnosti mladistvých, žáci absolvují návštěvu na Probační a mediační službě, kde mají možnost si vyzkoušet reálnou situaci na soudě. Tento preventivní program je postaven na principu prožitků a zážitků a setkává se s kladným hodnocením žáků i učitelů. Respondent 1 dále jmenuje např. besedu s gynekologem, která je také velmi oblíbená. Organizace si převážně ŠMP vybírá dle zaměření a potřeb. Při výběru vychází z plánu činností a aktivit, které jsou naplánovány a uvedeny v Minimálním preventivním programu na školní rok. Výběr organizace volí mnohdy i na základě vlastní zkušenosti s kvalitně provedeným programem.

Respondentka 2 pouze okrajově uvádí, že si zvou i organizace zvenčí, které jim tyto programy provádí.

První kategorie nám zodpovídá i naši první dílčí výzkumnou otázku: „**Jaká forma primární prevence rizikového chování má pro žáky největší preventivní efekt?**“ V současné době mají školy možnost si vybrat preventivní programy, které jsou realizovány ve spolupráci s externími organizacemi nebo mohou prevenci zahrnout prostřednictvím různých aktivit přímo do vyučování. Optimálním řešením je zahrnutí obou způsobů. To ovšem od školy vyžaduje dobrou průpravu pedagogických pracovníků, kteří budou schopni adekvátně propojit učební látku s tématy prevence.

Metodikové prevence uvádějí několik konkrétních programů primární prevence, které žáci označují za velmi oblíbené. Jako jednu z forem uvádí besedu s gynekologem, která řeší prevenci sexuálního chování. Další velmi oblíbenou a kladně hodnocenou akcí zmiňují návštěvu Probační a mediační služby, která je díky interaktivní formě a zážitku kladně hodnocena nejen žáky, ale i vyučujícími. Také dopravní výchova se setkává s velkým úspěchem u žáků a o oblíbenosti této preventivní aktivity svědčí i zájem žáků, který se odráží na úspěších na různých soutěžích.

5.1.2 Mám problém, kdo mi pomůže

Kategorii druhou tvoří kódy: pomoc od důvěrníka, pomoc od autority

Pomoc od důvěrníka

Učitel v dnešní době zastává roli učitele jako významné osoby, vzoru, modelu, jehož budou děti moci respektovat a napodobovat. Učitel působí nejen tím, jaké poznatky předává, ale především tím, jak se chová. Učitel by měl přispívat k tvorbě pozitivního klimatu ve škole. Cílem jeho aktivit by měla být snaha o kultivování vztahů mezi dětmi, učiteli navzájem a vztahy mezi žáky a učiteli. (Procházka, 2012, s. 128)

Vztah mezi učitelem a žákem je v poradenské činnosti velmi důležitý. Respondent 1 uznává, že třídního učitele jako pomocníka při řešení problémů žáci převážně na prvním stupni vyhledávají docela často. Na druhém stupni už to vidí jako problém, kde vztah žák a třídní učitel již tak intenzivní není. Respondentka 2 třídní učitele konkrétně nezmínila, ale hovořila o důvěře k vyučujícím obecně. Dodala: „*Myslím si, že žáci určitě mají důvěru k vyučujícím, možná k některým větší, k některým menší. Asi to tak je, jak jsou vyučující nastavení.*“

Pomoc od autority

Na školách v poslední době narůstá počet žáků s různými zvláštnostmi, potřebami a obtížemi. Na školy jsou kladeny nové požadavky ze strany zřizovatele, rodičů i veřejnosti. Těmto změnám a novým požadavkům škola může úspěšně čelit pouze s fungující poradenskou podporou – vnější a vnitřní. Stále významnější roli, pokud se jedná o vnitřní podporu, ve školách sehrávají poradenská pracoviště. Nejčastěji ve školách zajišťují poradenské služby školní metodik prevence a výchovný poradce. V některých školách působí i školní psycholog. Školní metodik prevence provádí nejen činnosti metodické a koordinační, ale i informační a poradenské. Poradenská činnost školního metodika prevence spočívá ve vyhledávání a pedagogické diagnostice žáků s projevy rizikového chování a v poskytování poradenských služeb těmto žákům a jejich zákonným zástupcům. Respondent 1 uvádí, že za ním jako školním metodikem prevence, přijde s žádostí o pomoc a radu jen málokdo. Je to spíše ojedinělý jev. A podotýká, že i málokdo z učitelů. Pracuje spíše individuálně nebo spolupracuje s výchovnou poradkyní. Uvádí, že se žáci více obrací na výchovnou poradkyni. Řekl ale, že zrovna především obdržel anonymní mail s žádostí o řešení určitého problé-

mu na sociální síti a podnikl kroky k odstranění stránek s nevhodným obsahem. Na obou základních školách působí školní psychologové. Ve škole, kde pracuje respondent 1, od letošního školního roku působí školní psychologová nově. Respondent vysvětluje, že do té doby školního psychologa neměli a trochu se ořukávají a sžívají. „*Paní psychologová sama hledá cesty, jak se uplatnit pro naši školu.*“ Školní psychologová zatím pracuje ve třídách a provádí sociometrické výzkumy, poskytuje poradenství třídním učitelům při práci s třídním kolektivem. Naopak ve škole, kde působí respondentka 2, školní psychologová pracuje již několikátým rokem, kde si vybudovala své postavení a velkou důvěru žáků. Respondentka 2 považuje pozici školní psychologové na jejich škole jako velmi potřebnou. Uvádí, že pokud mají žáci nějaký problém, tak jdou právě za paní psychologovou. „*Myslím si, že si žáci našli cestu k paní psychologové.*“ Pokud se stane, že školní psychologová není momentálně přítomna, žáci hledají pomoc a radu i u ní jako školní metodičky prevence.

Kategorie druhá nám poskytla odpověď na naši druhou dílčí výzkumnou otázku:

„Jaká je důvěra žáků k pedagogickým pracovníkům při řešení rizikových situací?“ Metodici na tuto otázku odpovídali obdobně a zdůraznili důležitost osobnosti pedagoga. Respondent 1 zmínil, že důvěryhodnou osobou pro žáky, především prvního stupně, je třídní učitel, kterého při řešení problémů vyhledají docela často. Na druhém stupni tento vztah, třídní učitel a žák, již tak intenzivní není. Důvěryhodný může být pouze ten, kdo důvěřuje druhým, tedy učitel, který si je jistý svými kompetencemi v práci se skupinou dětí, školní třídou. Školního metodika prevence na škole, kde působí respondent 1, mnoho žáků, ale ani učitelů při řešení problémů spojených s rizikovým chováním nevyhledává. Žáci se spíše obrací na výchovnou poradkyni. Školní psychologová na této základní škole působí od začátku školního roku a hledá si své uplatnění a cestu ve vztahu ke škole a k žákům.

Na základní škole, kde jako školní metodik prevence působí respondentka 2, je situace jiná. Školní metodička prevence spolu s paní psychologovou vystupují jako důvěryhodné osoby pro žáky při řešení rizikových situací. Paní psychologová má na této škole vybudovanou velmi dobrou pozici, protože ona je stěžejní osobou, na kterou se žáci s problémy obrací.

5.1.3 S čím se můžu setkat

Třetí kategorie obsahuje kódy: vztahy mezi lidmi, závislosti, já versus škola, já a moje zdraví

Vztahy mezi lidmi

Respondenti uvedli, že se ve své práci setkávají s nejrůznějšími projevy rizikového chování. Respondent 1 říká, že se nejčastěji setkává s vulgarismy: „*Pokud to zapisuji do statistiky, tak je to nejčtenější jev.*“ Uvádí, že je to nejčastější jev, co se týče rizikového chování, který řeší na místě a okamžitě.

Vulgární agrese a hrubé a vulgární výrazy jsou podobně jako útoky na marginální skupiny velmi častým jevem. V těchto případech je nutné jasně a jednoznačně deklarovat nesouhlas s takovým chováním a odmítnout ho. Děti budou mluvit tak hrubě, jak jim to okolí dovolí. Je nutné, aby si uvědomily, že to není normální chování a měly potřebu vulgární mluvu na veřejnosti skrývat. (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže) Respondentka 2 zmiňuje taktéž vulgární a nevhodné vyjadřování vůči vrstevníkům, spolužákům i učitelům a považuje tyto projevy za nejčastěji vyskytované. S předešlými jevy souvisí i agresivní chování, které zmiňuje respondentka 2. Toto chování se nejčastěji objevuje u dětí proto, že se objeví v situaci, která agresivní chování vyvolá. Projevem takového chování mnohdy může být nezvládnutý, nekontrolovaný výbuch doprovázený již zmíněnými vulgarismy.

Šikanu, respektive prvky ostrakismu, což znamená vyloučení jedince z kolektivu, uvedl respondent 1, jako jev, který se objevuje téměř všude v různých podobách. Konstatoval, že to neberou jako něco hrozného nebo špatného, ale že na takové projevy reagují. Zareagoval i na pojem žalování, u kterého je potřeba si vysvětlit, co žalování je a co nikoliv. Ve školním prostředí je právě šikana projevem agresivního chování, od kterého očekáváme zisk. Šikana má s rostoucím věkem většinou charakter fyzického násilí nebo vydírání.

Závislosti

Tzv. „průchozí drogy“, kterými jsou alkohol a tabák a které vedou ještě k nebezpečnějším návykovým látkám, jsme zmiňovali v kapitole (3. 4.) teoretické části. Kouření tabáku a požívání alkoholu je jednou z nejvíce rozšířených závislostí, což potvrzují i výpovědi obou našich respondentů.

Z uvedených odpovědí vyplynulo, že kouření a alkohol jsou z nejčastěji vyskytovaných jevů. Respondent 1 říká: „*O některých dětech víme, že kouří nebo zkouší kouřit.*“ Alkohol je legální a zároveň nejrozšířenější droga a snadno dostupná návyková látka, která se ve školním prostředí objevila. Naopak drogy respondentka 2 uvádí jako jev, se kterým se moc neseťkali.

Já versus škola

Záškoláctví patří mezi nejčastější projevy rizikového chování na školách. Záškoláctvím trpí nejen jedinec, který se ho dopouští, ale i společnost, protože jeho důsledkem jsou špatné studijní výsledky žáků. Záškoláctví se v obou školách objevilo, ale v současné době se nevyskytuje.

Respondentka 2 v souvislosti s nejčastějšími projevy rizikového chování uvedla i vandalismus, který ve školním prostředí můžeme vztáhnout na poškozování školního majetku či věci spolužáků.

Já a moje zdraví

Ve společnosti je obecně propagováno zaměření na vzhled a štíhlost. V době dospívání se pozornost soustřeďuje na to, jakým způsobem je člověk vnímán okolím. Snaha o ideální vzhled může vést k nejrůznějším dietám, které mohou vyústit až v poruchy příjmu potravy. V důsledku rizikového chování dochází až k onemocněním, kam patří mentální anorexie, mentální bulimie a také přejídání.

Respondentka 2 se o poruchách příjmu potravy zmínila, ale neuvedla konkrétní onemocnění, které by se ve škole objevilo. „*Taky myslím poruchy příjmu potravy, ale to už je hodně dávno.*“ V souvislosti se sexuálním chováním ve spojitosti se zneužíváním návykových látek a přenosem HIV se zaměří na prevenci přenosu této nemoci.

Třetí dílčí výzkumnou otázku si zodpovíme pomocí kategorie třetí: „**Jaké projevy rizikového chování se vyskytují na ZŠ?**“ Na základních školách se vyskytují nejrůznější projevy rizikového chování. Oba školní metodici shodně uvádí, že nejvíce se setkávají s vulgarismy vůči vrstevníkům, spolužákům i učitelům. Tento jev uvádí jako nejvíce vyskytovaný projev rizikového chování. Dále respondenti zmiňují šikanu, respektive prvky ostrakismu – prvního stádia šikany, která se v různé podobě vyskytuje ve většině dnešních škol. Z návykových látek byl zmíněn alkohol a tabák, které jsou

obecně klasifikovány jako nejrozšířenější legální návykové látky, se kterými se žáci setkávají nejčastěji.

5.1.4 Reakce žáků

Kategorie čtvrtá zahrnuje tyto kódy: zpětná vazba a hodnocení

Zpětná vazba a hodnocení

Zpětná vazba je klíčovým prvkem mezilidské komunikace. Zpětná vazba nám poskytuje cenné informace o tom, jak nás druzí lidé vnímají a jak chápou a rozumí tomu, co jim sdělujeme. Respondent 1 si zpravidla žádnou zpětnou vazbu po uskutečnění preventivního programu nedělá.

Respondentka 2 uvádí, že žáci na programy primární prevence reagují kladně. Nesečkala se s programem, který by žáci hodnotili negativně. Nechává si psát po programech hodnocení žaky, kteří ve většině případů uvádí, že se jim programy líbily. Uvádí, že pouze v jednom případě se jí stalo, že starší žáci měli pocit, že program nebyl vhodně zvolen pro jejich cílovou skupinu. Respondentka 2 dodává: „*Žáci měli pocit, že se s nimi baví jako s malými dětmi.*“ V primární prevenci je zpětná vazba nástrojem poskytujícím informace nejen pro realizátory programů, kterým přináší informace o tom, na co se v programech zaměřit, poukazuje na silné a slabé stránky programu, přináší poučení, kde se dá program vylepšit, ale i pro samotné pedagogy, kteří tyto akce organizují a zajišťují. Zjišťuje, co děti baví nebo nebaví a hodnotí lektory programu. Jedná se o takovou evaluaci spokojenosti. Nevýhodou zpětné vazby může být subjektivita zjištěných informací a neměří důkazy o efektivitě programu. Neměří výsledek programu.

5.1.5 Co nového nabídneme

Pátá kategorie je složena z kódů: rozšíření stávajících aktivit, staronové

Rozšíření stávajících aktivit

Respondent 1 by rád rozšířil dopravní výchovu i do vyšších ročníků. Jako klíčové vidí i zařazení nonverbální komunikace (řeč lidského těla, neslovní sdělení), způsobu vyjadřování pomocí jiných výrazových prostředků než slov do preventivních aktivit. Umění vnímat okolí, vnímat komunikaci spolužáka jak verbální, tak i tu neverbální. Uvádí, že zařazování prvků neverbální komunikace provádí se svými třídami i jedna kolegyně

na druhém stupni a tento způsob prevence žáci velmi příznivě hodnotí.

Staronové

Jako novinku, kterou by respondentka 2 chtěla do budoucna implementovat do Minimálního preventivního programu, zmínila tzv. Peer programy. Principem peer programů je aktivní zapojení předem připravených vrstevníků (z anglického peer = vrstevník), kteří vstupují v roli poučeného člověka stejného postavení v oblasti rizikového chování. Peer poskytuje svým vrstevníkům pravdivé informace o rizikovém chování a umí nabídnout psychosociální podporu ohroženým jedincům ve skupině. Respondentka 2 uvádí, že ve škole peer program, který je zaměřený na bezpečnost, již probíhá. I když podotýká, že to nejsou úplně vrstevníci – jsou to jakoby starší a mladší, ale jsou to žáci, kteří na sebe vzájemně působí. Peer programy by více zaměřila na problematiku rizikového chování a hlavně na šikanu.

Předešlé dvě kategorie nám poskytnou informace pro zodpovězení naší poslední dílčí výzkumné otázky: „**Jaký je přínos preventivních programů?**“ Programy primární prevence jsou přínosem pro žáky i učitele. Programy slouží nejen ke zlepšení klimatu třídy, ale i ke stmelení kolektivu, poznání všech žáků prostřednictvím jejich aktivního zapojení a získání nových informací o sobě samém. Žáci prostřednictvím zpětné vazby, která je nástrojem poskytujícím informace, sdělují pedagogům a samotným realizátorům programů své reakce na celkovou kvalitu a průběh programů. Respondentka 2 si po ukončení preventivních programů zpětnou vazbu provádí. Respondent 1 nikoliv. Za přínosné můžeme považovat veškeré aktivity primární prevence, které plní hlavní cíl prevence rizikového chování a tím prostřednictvím účinného systému prevence minimalizují vznik a šíření míry rizikového chování u dětí a mládeže.

Pro lepší přehlednost jsme jednotlivé kategorie a kódy zpracovali do níže uvedeného schématu.

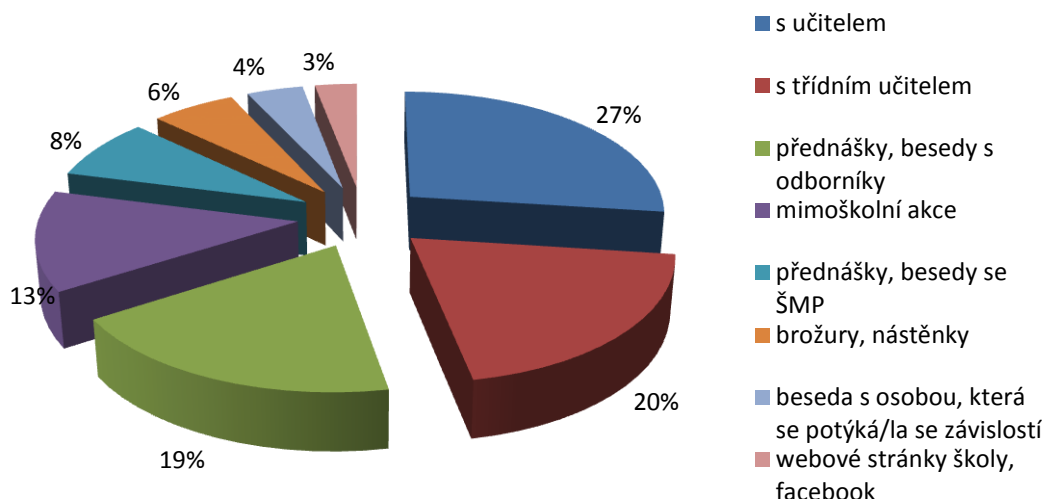
Obrázek 1 Schéma kategorií a kódů

Odpověď na naši hlavní výzkumnou otázku: „**Jak je primární prevence rizikového chování realizována na základních školách?**“ jsme získali prostřednictvím všech předešlých dílčích výzkumných otázek. Hovořili jsme o různých formách a metodách prevence, které byly realizovány zařazováním preventivních témat do výuky nebo ve spolupráci s externími organizacemi. Byly to např. besedy a přednášky s odborníky, návštěva Probační a mediační služby, dopravní kroužek a další. Zmínili jsme osoby, kterými jsou především třídní učitelé a školní psycholožka, na které se žáci mohou s problémy při řešení rizikových situací, s důvěrou obrátit. Dále jsme zjistili, že nejčastěji vyskytovanými projevy rizikového chování, které uvádí školní metodici prevence, jsou vulgarismy vůči spolužákům, ale i učitelům a šikana respektive první stádium šikany – zrod ostrakismu. Z návykových látek zmínili alkohol a tabák. Ptali jsme se také na přínos preventivních programů, který zjišťují na základě zpětné vazby, kterou si zpravidla provádí po ukončení programů.

Kvantitativní část našeho výzkumu nám poskytne analýzu a interpretaci dat dotazníkového šetření. Výzkum byl proveden u 97 respondentů, žáků sedmých ročníků dvou základních škol. V této kapitole poskytneme odpovědi na hlavní a dílčí výzkumné otázky.

Jako první jsme podrobili analýze otázku č. 1 **„Zda jsou žáci ve škole seznamováni s problematikou prevence rizikového chování?“** Na tuto otázku všichni respondenti jednoznačně odpověděli ANO, a proto jsme mohli ponechat všechny navrácené dotazníky k další analýze.

Druhá otázka se ptala na formu, kterou jsou žáci s touto problematikou seznamováni. Tato otázka navazovala na otázku č. 1. Podmínkou bylo kladné zodpovězení první otázky. Jelikož všichni respondenti na první otázku odpověděli ANO, pokračovali ve vyplňování otázky následující: **„Jakou formou jsou žáci seznamováni s problematikou prevence rizikového chování?“**

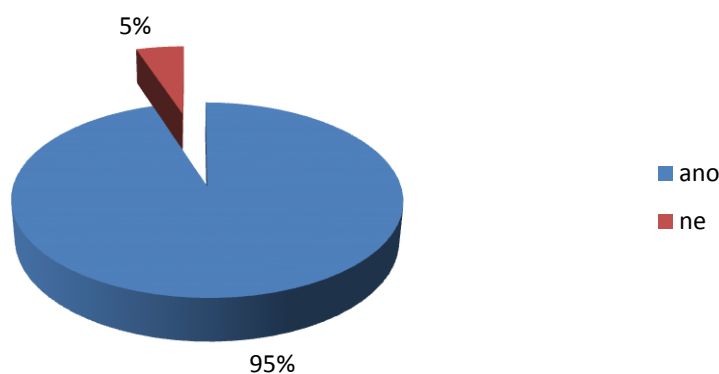

Graf 1 Jakou formou jsou žáci ve škole seznamováni (a) s problematikou prevence rizikového chování (alkohol, drogy, kouření, záškoláctví, šikana ...)?

Účelem bylo zjistit, které formy prevence jsou zastoupeny v realizaci primární prevence na školách. Z grafu (Graf 1) je patrné, že nejvíce žáků, 27% vnímá jako nejčastější formu preventivního působení učitele ve vyučování v rámci jednotlivých předmětů (jako jsou např. výchova k občanství, výchova ke zdraví, přírodopis či jiné). Preventivní působení třídního učitele vnímá 20% žáků. Přednášky a besedy s odborníky uvádí 19% žáků. Další zmíněné formy prevence - mimoškolní akce byly zastoupeny 13%. K formě prevence besedy se školním metodikem prevence se vyjádřilo 8% responden-

tů. Méně používané formy prevence jsou potom brožury a nástěnky 6%, beseda s osobou, která se potýká/la se závislostí 4% a nejméně zastoupenou odpovědí byla forma sociální sítě, jako jsou webové stránky školy, internet a facebook 3%. Z výsledků je patrné, že nejvíce žáků jako nejčastější formu prevence vnímá působení učitelů ve vyučování, třídního učitele a besedy s odborníky.

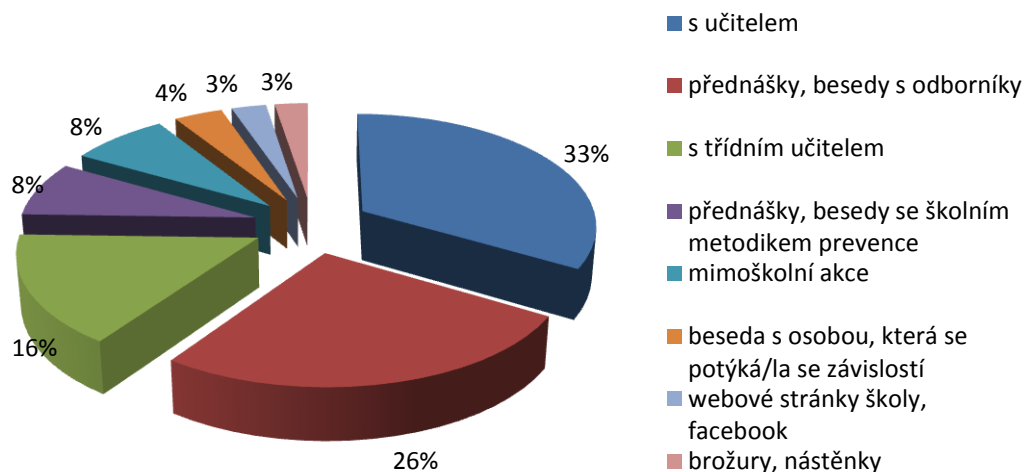
Další otázka, která byla v dotazníku: „**Zapůsobila na tebe některá z uvedených forem prevence tak, že sis uvědomil/a škodlivý vliv rizikového chování (např. alkohol, kouření, šikana ...)?**“ nám měla ujasnit, zda si žáci po absolvování preventivních aktivit uvědomují škodlivý vliv rizikového chování. Z grafu (Graf 2) je patrné, že téměř všichni žáci si uvědomují, že rizikové chování na ně může mít škodlivý vliv.

Graf 2 Zapůsobila na tebe některá z uvedených forem prevence tak, že sis uvědomil (a) škodlivý vliv rizikového chování (např. alkohol, kouření, šikana, gamblerství, drogy ...)?

Z grafu (Graf 2) je patrné, že téměř všichni žáci si uvědomují, že rizikové chování na ně může mít škodlivý vliv. Můžeme říci, že systém prevence realizovaný na školách je účinný, protože 95% žáků si uvědomuje, prostřednictvím nejrůznějších forem prevence, škodlivý vliv působení rizikového chování. Pouze 5% respondentů na tuto otázku odpovědělo záporně a preventivní působení nebylo na tyto žáky dostatečně účinné.

Následující položkou dotazníku: „**Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl (a) ANO, která forma to byla?**“ jsme zjišťovali již konkrétní formu primárně preventivního programu, kterou žáci vnímají jako nejúčinnější.

Graf 3 Jaká forma prevence na tebe zapůsobila tak, že sis uvědomil/a škodlivý vliv rizikového chování?

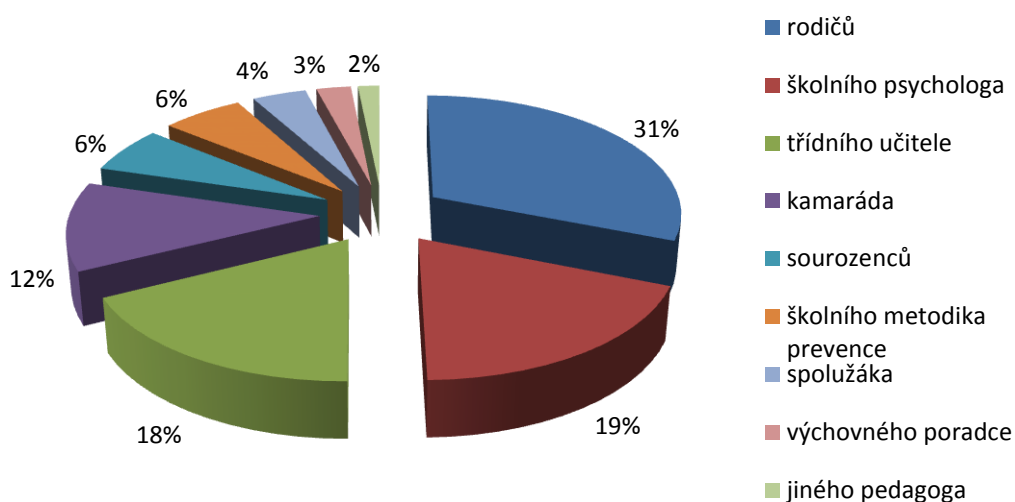
Na tuto otázku odpovídalo 95% žáků, kteří v předešlé otázce odpověděli kladně. 33% dotazovaných uvádí, že nejvíce na ně zapůsobily opět preventivní aktivity přednesené učitelem a následně 26% žáků vnímá přednášky a besedy s odborníky jako formu prevence, při které si uvědomují škodlivý vliv rizikového chování. Dále to byly preventivní aktivity s třídním učitelem 16% a shodně po 8% přednášky a besedy se školním metodikem prevence a mimoškolní aktivity. Besedy s osobou, která se potýká/la se závislostí uvedlo 4% respondentů a 3% webové stránky školy, facebook a brožury a nástěnky. Z výzkumu je patrné, že žáci využívají velmi málo nebo neví o informacích týkajících se rizikového chování prezentovaných prostřednictvím webových stránek škol a sociálních sítí.

Předešlé tři otázky nám odpovídají na naši první dílčí výzkumnou otázku: „**Jaká forma primární prevence rizikového chování má pro žáky největší preventivní efekt?**“

Formu prezentace témat, kterou žáci upřednostňují, uvedli aktivity, které vyučující zařazují v rámci svých vyučovaných předmětů do výuky. Je zřejmé, že pedagogové jsou zapojeni do preventivní strategie školy a aktivně se podílejí na realizaci preventivních aktivit v rámci své výuky. Ve školách fungují i preventivní aktivity, které jsou zajišťovány odborníky zvenčí a ty žáci hodnotí také pozitivně a preventivně. I třídní učitelé, kteří preventivní aktivity provádějí ve vyučování, popř. v průběhu třídnických hodin, jsou vnímáni jako pozitivní tvůrci prevence na školách. Žáci nepřikládají vel-

kou váhu tištěným informačním materiálům, jako jsou brožury, letáky a nástěnky s preventivní tematikou také nesledují.

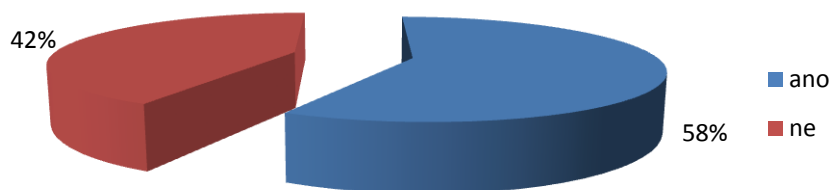
Následující otázka měla za úkol zjistit, u koho by žáci hledali pomoc při řešení problému s rizikovým chováním? „**U koho bys hledal (a) pomoc, kdybys řešil (a) problém spojený s rizikovým chováním?**“

Graf 4 U koho bys hledal(a) pomoc, kdybys řešil(a) problém spojený s rizikovým chováním?

Nejvíce důvěryhodnou osobou pro žáky, které by se svěřili s problémem rizikového chování, byli rodiče 31%. Z grafu (Graf 4) je patrné, že školnímu psychologovi by důvěřovalo 19% žáků a 18% třídnímu učiteli. Kamaráda by vyhledalo 12%. Pomoc a radu by u školního metodika prevence hledalo pouze 6% žáků. Sourozencům by důvěřovalo také 6% žáků. Dalšími možnostmi byl spolužák 4%, výchovný poradce 3% a jiný pedagog 2%. Z odpovědí je patrné, že žáci měli největší důvěru ke svým rodičům.

Následující otázka, která zjišťovala povědomí žáků o funkci školního metodika prevence: „**Víš, kdo je na vaší škole metodikem/metodičkou prevence?**“ nám pomůže dokreslit a vysvětlit, proč žáci školního metodika prevence za důvěryhodnou osobu při řešení problému s rizikovým chováním vyhledávají relativně zřídka.

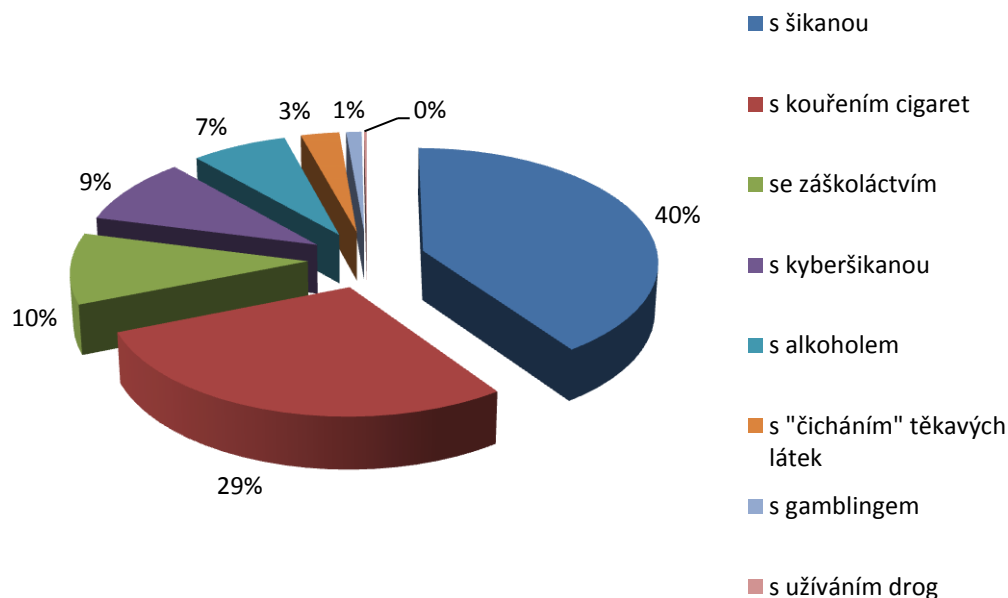
Graf 5 Víš, kdo je na vaší škole metodikem/metodičkou prevence?

Grafické znázornění (Graf 5) nám jasně naznačuje, že téměř polovina 42% žáků neví, kdo působí na jejich škole jako školní metodik prevence. 58% žáků uvedlo, že ví, kdo je metodik/metodička prevence. Instrukce školního metodika prevence není žákům tolik známá.

V předešlých dvou otázkách můžeme najít odpověď na naši dílčí výzkumnou otázku: „**Jaká je důvěra žáků k pedagogickým pracovníkům při řešení rizikových situací?**“

Jak již bylo zmíněno výše, největší podíl odpovědí se přiklání k variantě rodiče. Je zřejmé, že rodiče jsou rádcové a důvěrné osoby, kterým by se žáci svěřili, pokud by je trápil nějaký problém spojený s rizikovým chováním. Dílčí výzkumná otázka je zaměřená na pedagogické pracovníky, angažující se v primární prevenci rizikového chování, kterým žáci důvěřují. Při analýze odpovědí na tuto otázku jsme zjistili, že ve školách jsou důvěryhodnými osobami školní psycholog jako člen školního poradenského pracoviště a třídní učitel, na kterého by se s důvěrou obrátilo 18% respondentů. Školní psychologové se v posledních letech objevují ve školách stále častěji a z výzkumu je zřejmé, že jsou vítanými posilami školního poradenského pracoviště. Třídní učitelé budou vždy těmi, kdo musí s klimatem třídy a na vztazích mezi žáky pracovat nejvíce. Již méně u žáků vzbuzují důvěru školní metodik prevence a výchovný poradce. Doplňující informace nám pomohla poskytnout i položka dotazníku, která zjišťovala povědomí žáků o školním metodikovi prevence. Z grafického znázornění (Graf 5) jasně plyne, že téměř polovina z žáků nevěděla, kdo roli školního metodika prevence ve škole zastává. To může být jedním z důvodů, proč jeho služeb využívá relativně malá část respondentů. Otevírá se potřeba lépe definovat role jednotlivých pracovníků a současně jednotlivé funkce a role dětem zpřehlednit a vyjasnit.

Účelem zařazení této otázky: „S jakými projevy rizikového chování ses ve škole setkal (a)? bylo získání četnosti vyskytovaných typů rizikového chování.

Graf 6 S jakými projevy rizikového chování ses ve škole setkal(a)?

Na tuto otázku odpovědělo pouze 86% žáků. Někteří žáci tuto otázku vůbec nezodpověděli. Dle zpracovaných údajů v grafu (Graf 6) je zřejmé, že nejvíce žáků 40% se setkalo ve škole se šikanou. Dále následovalo kouření 29%. Záškoláctví uvedlo 10% žáků. Na čtvrtém místě se objevila kyberšikana s 9%. S alkoholem se setkalo 7% žáků. S „čicháním“ těkavých látek 3% a 1% žáků uvedlo gambling. S užíváním drog se nesetkal ve školním prostředí nikdo z žáků.

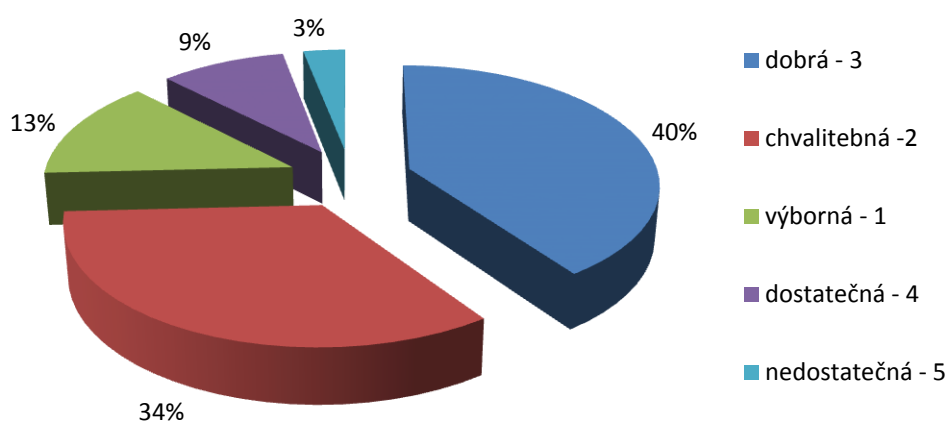
Tato položka dotazníku nám přinesla odpověď na dílčí výzkumnou otázku: „**Jaké projevy rizikového chování se vyskytují na ZŠ?**“

Dle nejčastěji zvolené odpovědi vyplynulo, že se v poměrně značném zastoupení na školách vyskytovala šikana. 40 % respondentů ji uvedlo jako nejčastěji vyskytovaný projev rizikového chování. Vzhledem k relativně vysokému výskytu šikany bychom měli doporučit především školním metodikům prevence, aby se specificky na tento projev rizikového chování více ve své preventivní práci zaměřili. Vystává otázka, jak dalece jsou žáci obeznamováni o tom, co šikana vůbec je a co žáci za šikanu považují? Zda si šikanu nepletou pouze se škádlením nebo agresí, která známky šikanování ob-

sahuje (opakování, záměrnost), ale o šikanu jako takovou se zde nejedná, protože zde chybí nepoměr sil. Vzhledem k tomu, že šikana se v zárodečných stádiích více či méně vyskytuje v každé škole, je potřeba tomuto jevu věnovat zvláštní pozornost.

Na druhém místě následovalo kouření, což uvedla téměř třetina dotazovaných. Toto zjištění není až tak překvapivé. Kouření je naší společností tolerováno. Což má za následek relativně snadnou dostupnost tabákových výrobků nezletilým. Již s větším odstupem bylo zmíněno záškoláctví, kyberšikana, alkohol, čichání „těkavých látek“ a gambling. Pozitivním zjištěním bylo, že ani jeden z žáků neuvedl drogy.

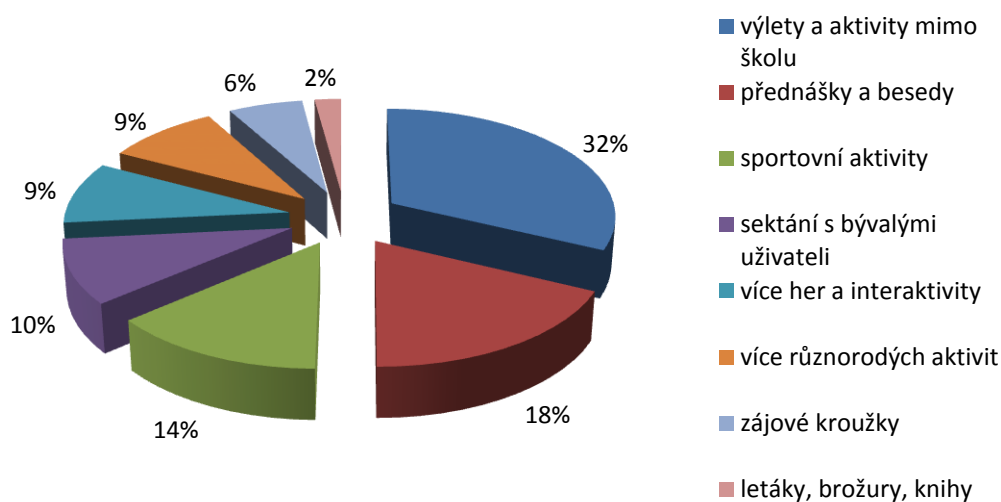
Smyslem další otázky v dotazníku bylo zjistit, jak žáci hodnotí nabídku preventivních aktivit: **„Považuješ nabídku preventivních aktivit jako dostatečnou? Oznámkuj na stupnici 1 – 5 jako ve škole, kdy 1 znamená výborná a 5 nedostatečná.“**

Graf 7 Považuješ nabídku preventivních aktivit jako dostatečnou? Oznámkuj na stupnici 1-5 jako ve škole.

Hodnocení nabídky preventivních programů bylo provedeno na pětibodové škále (využití systému známek ve škole). Z grafu (Graf 7) lze vyčíst, že nejvíce žáků (40%) ohodnotilo nabídku známkou dobrá. Chvalitebným hodnocením se vyjádřilo 34% žáků. Jako výbornou považuje prevenci 13% respondentů. Dostatečně ohodnotilo prevenci 9% žáků a za nedostatečnou ji považuje 3% dotázaných. K výstižnější charakteristice naměřených hodnot jsme vypočetli aritmetický průměr a výsledná známka je 2,18.

Poslední položka dotazníku zjišťovala u žáků zájem o aktivity, které by uvítali jako inovaci preventivních programů: „**Které nové aktivity bys uvítal (a) v rámci preventivních programů?**“

Graf 8 Které nové aktivity bys uvítal (a) v rámci preventivních programů?

V současnosti by žáci přivítali větší množství výletů a aktivit mimo školu 32%. Přednášky a besedy uvedlo 18% žáků. Sportovní aktivity byly zastoupeny 14%, poté následovala setkání s bývalými uživateli 10%. Více her, interaktivit a různorodých aktivit uvedlo 9% respondentů. V 6% byly uvedeny zájmové kroužky a 2% žáků měla zájem o letáky, brožury a knihy.

U této položky jsme zvolili i variantu odpovědi JINÁ, kdy měli žáci možnost napsat, které další aktivity by navrhovali pro zefektivnění primární prevence ve škole. Této možnosti odpovědi využilo pouze 5% respondentů, kteří zmínili plavání, více výletů na 2. stupni, přednášku sexuologa a přiblížení 1. a 2. stupně.

Poslední dvě položky dotazníku a položka zjišťující uvědomování si škodlivého vlivu rizikového chování po absolvování preventivních programů nám poskytly odpověď na poslední dílčí výzkumnou otázku: „**Jaký je přínos preventivních programů?**“

Přínosné tyto preventivní programy určitě jsou, protože si 95% dotázaných uvědomuje po absolvování preventivního programu škodlivý vliv rizikového chování. Otázkou je, zda jsou vybírány programy, jejichž základní cíl, ke kterému má práce s žáky směřovat, byl srozumitelně určen a zda obsah a způsob provádění má jasnou a přímou vazbu

na problematiku spojenou s daným typem rizikového chování. Žáci nabídku preventivních aktivit ohodnotili známkou dobrá. K výstižnější charakteristice naměřených hodnot jsme vypočetli aritmetický průměr a výsledná známka je 2,18, což můžeme považovat za pozitivní hodnocení programů primární prevence. Pro zkvalitnění preventivních programů žáci navrhovali zařadit více mimoškolních aktivit a besedy a přednášky s odborníky. Nejmenší zájem byl potom o zájmové kroužky a tištěné informační materiály v podobě letáků, brožur a knih.

Z předcházejících dílčích výzkumných otázek nám vyplývá odpověď na naši hlavní výzkumnou otázku: „**Jak je primární prevence rizikového chování realizována na základních školách?**“ Žáci jsou s problematikou primární prevence seznamováni prostřednictvím nejrůznějších přednášek, besed, které si organizují a tvoří sami učitelé a třídní učitelé. Další formou prevence jsou přednášky a besedy, které organizují odborníci z externích organizací. Jako neúčinnější formu, kdy si uvědomují škodlivý vliv rizikového chování, uvádí právě programy realizované jednotlivými vyučujícími v rámci výuky (33%). Na druhém místě to jsou přednášky a besedy s odborníky (26%) a jako třetí neúčinnější forma prevence jsou aktivity, které pro ně připravuje třídní učitel (16%). Žáci nevyhledávají informace prezentované na webových stránkách škol a sociálních sítích. Z osob, na které by se obrátili s důvěrou při řešení problému, uvedli rodiče (31%). Nás ale zajímali pedagogové, kteří by získali důvěru žáků při řešení problémů spojených s rizikovým chováním. Nejvíce žáků (19%) by důvěřovalo školnímu psychologovi a (18%) třídnímu učiteli. Školní metodik prevence získal důvěru pouze 6% žáků a výchovný poradce 4%. Z výpovědí žáků je patrné, že nemají velké povědomí o tom, kdo působí jako školní metodik prevence na jejich škole a proto u žáků nezískal důvěru při řešení problémů. Z odpovědí žáků spadají šikana (40%), legální drogy (alkohol, tabák), záškoláctví a kyberšikana mezi nejčastější projevy rizikového chování, se kterými se ve školním prostředí setkali. Šikana případně první stádia šikany patří k typickým školním podobám rizikového chování spolu s návykovými látkami. Naopak nejméně se v prostředí školy setkali s gamblingem a vůbec se neseťkali s užíváním drog. Žáci ohodnotili primární prevenci průměrnou známkou 2,18, která svědčí o kvalitní nabídce preventivních aktivit. Žáci by do budoucna uvítali více výletů a mimoškolních aktivit a besedy s odborníky.

5.2 Shrnutí výsledků výzkumu

V následující části poukážeme na základní zjištění provedeného a prezentovaného výzkumu.

V rámci realizace této bakalářské práce byly provedeny dva výzkumy, které se týkaly primární prevence rizikového chování na základních školách. Hlavním cílem bylo zjistit a komparovat, jak je vnímána realizovaná primární prevence rizikového chování školními metodiky prevence a žáky dvou základních škol.

Jako první byl proveden kvalitativní výzkum, pomocí kterého jsme na základě polostrukturovaných rozhovorů se dvěma školními metodiky prevence zjistili jejich názor na realizovanou prevenci rizikového chování pohledem samotných tvůrců a realizátorů Minimálních preventivních programů. Oproti tomu kvantitativní část výzkumu byla věnována žákům sedmých ročníků příslušných základních škol. Kvantitativní výzkum byl proveden na vzorku 97 žáků sedmých ročníků základních škol.

V obou výzkumech byly záměrně kladeny podobné otázky, aby bylo možné srovnat a zjistit, na kolik se výpovědi respondentů shodují či rozcházejí.

První dílčí výzkumná otázka byla zaměřena na formu primární prevence, která má pro žáky největší preventivní efekt. Nejvíce úspěšné a oblíbené programy specifické primární prevence jsou, dle výpovědí školních metodiků prevence, především besedy s odborníky, kteří řeší sexuální prevenci rizikového chování a mimoškolní aktivity, která se odehrává v rámci Probační a mediační služby, kde si žáci prakticky vyzkouší, jak funguje soudnictví. Dopravní výchova se jeví také jako oblíbená aktivita, která je opět založena na praktičnosti a zážitku, kde se děti naučí a prakticky vyzkouší jízdu na kole, seznámí se s pravidly silničního provozu, předvedou si základy první pomoci. Zájem o tuto aktivitu se odráží i ve výsledcích v různých soutěžích, kterých se žáci účastní.

Žáci naopak dle výsledků dotazníkového šetření vnímají jako nejúčinnější formu prevence přednášky, které jsou zařazovány do výuky vyučujícími (33%). Dále jsou to přednášky a besedy s odborníky (26%) a na tom se shodují s metodiky prevence, kteří tuto formu uvádí také jako velmi oblíbenou. Zmiňují také preventivní působení třídních učitelů. Je zajímavé, že mimoškolní aktivity (pouze 8%), které školní metodici prevence uvádí jako velmi oblíbené, žáci zařadili až na páté místo spolu s přednáškami školního metodika prevence. Žáci nepovažují za velmi preventivně působivé informa-

ce, které jsou k dispozici na webových stránkách škol a informační brožury a letáky. Tuto formu prevence školní metodici nezmínili vůbec.

Pokud by nastala situace, že by žáci museli při řešení rizikových situací vyhledávat pomoc u pedagogických pracovníků, nejvíce z nich by se dle školních metodiků prevence obrátilo na třídního učitele a to především žáci prvního stupně. Pro žáky druhého stupně již vztah mezi třídním učitelem a žákem není tak intenzivní jako na prvním stupni. Na školního metodika prevence, jak vyplynulo z výpovědi respondenta 1, se žáci s problémy obrací minimálně. Více žáků se obrací na výchovnou poradkyni. Respondentka 2, jako školní metodička prevence, si důvěru u žáků získala, ale více než za ní, chodí žáci s problémy za školní psycholožku, která má na této škole velkou důvěru.

Žáci by naopak nejvíce důvěřovali v řešení problémů rodičům. Výzkumná otázka byla ale zaměřena na důvěru v pedagogické pracovníky. Z pedagogických pracovníků by to byli školní psycholog (19%) a třídní učitel (18%). Pouze 6% žáků by se obrátilo na školního metodika prevence, což také koresponduje s výpovědí školních metodiků prevence, že na ně se žáci při řešení problémů často neobrací. Instrukce školního metodika prevence není na školách žákům tolik známá. 42% respondentů odpovědělo, že neví, kdo na škole působí jako školní metodik prevence. S tím může souviset i skutečnost, že se žáci na tuto osobu s problémy neobrací.

Školní metodici prevence se shodli s žáky na tom, že nejvíce důvěryhodná osoba, na kterou by se obrátili v případě řešení problému spojeného s rizikovým chováním, by byl třídní učitel. I přesto, že metodici hovořili o důvěře třídního učitele a žáků prvního stupně, byli třídní učitelé důvěryhodní i pro naše respondenty, žáky druhého stupně. Školní psycholožka, z výpovědi respondentky 2, je důvěryhodnou osobou na jejich škole, která řeší problémy s rizikovým chováním. Lze předpokládat, že žáci, kteří navštěvují základní školu, kde působí respondentka 2, uvedli právě školní psycholožku jako důvěryhodnou osobu. Lze předpokládat, že žáci ze školy, kde působí respondent 1, tuto variantu ne zvolili. Psycholožka na této škole působí teprve krátce a do oblasti prevence rizikového chování nezasahuje.

Na školách se ve větší či menší míře vyskytují nejrůznější projevy rizikového chování. Oba školní metodici prevence se shodli, že nejčastěji se setkávají s vulgarismy nejen

vůči vrstevníkům a spolužákům, ale i vůči vyučujícím samotným. Tento jev uvádí jako nejčastěji vyskytovaný projev rizikového chování. Dále ŠMP zmiňují šikanu převážně v její první fázi, kterou je zrod ostrakismu. Uvádí, že se šikana v různé podobě vyskytuje ve většině škol. Z návykových látek tzv. legálních drog, zmínili kouření a alkohol.

Žáci na tuto otázku reagovali obdobně jako školní metodici prevence. Nejvíce žáků 40% uvedlo šikanu jako nejčastější projev rizikového chování, se kterým se ve škole potkali. S 29% následovalo kouření. Dle žáků se na školách objevuje i záškoláctví a kyberšikana, které metodici prevence ve svém výčtu vyskytovaných forem rizikového chování neuvedli. Záškoláctví zmínili jako formu rizikového chování, které se objevovalo dříve, ale v současnosti se s ním nesetkávají. Kyberšikana nezmínil ani jeden ze školních metodiků prevence v souvislosti s typy rizikového chování, se kterými se ve škole potýkají.

Důležitou otázkou především z hlediska plánování programů primární prevence je otázka přínosnosti preventivních programů. Je třeba si uvědomit, že účinnosti programu docílíme jen za určitých podmínek, a musíme důsledně promyslet plán realizace těchto preventivních programů. Respondentka 2 si na základě zpětné vazby od žáků zjišťuje, zda byly tyto preventivní programy přínosné či nikoli. Respondent 1 si zpravidla zpětnou vazbu neprovádí, ale přínos spatřuje především v úspěších, které žáci dosahují na soutěžích v rámci dopravního kroužku, který je jedním z preventivních aktivit, kterou provozuje. I pozitivní reakce z dalších preventivních aktivit slouží jako pozitivní zpětná vazba na realizovanou prevenci rizikového chování.

Žáci programy jako přínosné shledávají, protože si téměř všichni respondenti po absolvování preventivního programu uvědomují škodlivý vliv rizikového chování.

Otázkou je, zda všechny programy vychází z potřeb školy a účastníků programu, mají stanovený jasný cíl, k němuž má práce s žáky směřovat, mají přímou vazbu na problematiku spojenou s daným typem rizikového chování. Účinnost programů se zvyšuje, jestliže je jejich realizace propojena s běžným chodem školy a učitelé dokážou na aktivity programu navazovat i ve své výuce.

5.3 Doporučení pro praxi

Na základě provedeného výzkumného šetření, zjištěných výsledků a porovnání výpočtů školních metodiků prevence a žáků základních škol, vyvstávají tato doporučení: Školy by měly pracovat na zlepšení důvěryhodnosti mezi učiteli a žáky a lépe definovat role jednotlivých pracovníků školního poradenského pracoviště. Zpřehlednit a rozlišit obsahovou náplň činností především školního metodika prevence, výchovného poradce a školního psychologa a zodpovědnost tak, aby nedocházelo ke konfliktu rolí. Samozřejmostí by měla být i dobrá spolupráce mezi všemi členy školního poradenského pracoviště a pedagogickými pracovníky školy.

Pedagogové, kteří realizují primární prevenci rizikového chování, by měli při výuce, která je zaměřená na prevenci, využívat aktivizační metody práce. Tyto metody, mezi které řadíme diskuse, výukové hry, projektové metody, skupinové hry, se jeví jako účinnější forma primární prevence než besedy a přednášky, které jsou zaměřeny na pouhé předávání informací a jejich nevýhodou je velký počet posluchačů a jednorázovost.

Dle výzkumu dochází k relativně vysokému výskytu šikany. Všichni pedagogové by se měli více zaměřit na vytváření zdravého klimatu ve třídách a příjemné atmosféře ve škole, pokud chtějí, aby byly děti před šikanou chráněny. Učitelé by měli podporovat tzv. outsidersy – děti plaché, úzkostné, méně výřečné, izolované a bojovat proti ubližování slabším. V každé škole se v zárodečné podobě šikanování vyskytuje a je důležité, aby třídní učitelé, školní metodici prevence, výchovní poradci, počáteční stadia šikany uměli diagnostikovat a léčit. Důležitá je také připravenost pedagogů odborně a jednotně řešit konkrétní situace a umět spolupracovat nejen mezi sebou, ale i s odborníky zvenku.

Kromě léčby šikany by se měli pedagogové zaměřit i na výskyt jevů spojených s rozvojem moderních technologií, zejména nebezpečím a rizikům spojených s používáním internetu a sociálních sítí.

Školy by měly nadále pokračovat v programech primární prevence zaměřených na užívání návykových látek, především alkohol a kouření.

Při realizaci preventivních aktivit by měla škola s daným tématem cíleně a návazně pracovat. Po ukončení preventivního programu by měla proběhnout evaluace, na základě které by měla vyplynout doporučení pro další roky.

ZÁVĚR

Nástrojů prevence ve školním prostředí je několik. Mezi ně patří hlavně jednotlivé preventivní programy, které zohledňují věk žáků a jsou pro ně cíleně připravovány, dále jsou to školní pravidla, systém komunikace rodiny a školy.

Cílem výzkumné části bakalářské práce bylo zjistit a komparovat, jak je prevence rizikového chování vnímána školními metodiky prevence a žáky těchto základních škol.

Naše výzkumné šetření bylo zaměřeno na zodpovězení hlavní a dílčích výzkumných otázek, které zjišťovaly formu programů, která má pro žáky největší preventivní efekt. Pokusili jsme se zjistit, kteří z pedagogických pracovníků jsou pro žáky důvěryhodní při řešení rizikových situací. Zaměřili jsme se na nejvíce vyskytované projevy rizikového chování a celkový přínos preventivních programů. Odpověď na hlavní výzkumnou otázku, která zjišťovala jak je primární prevence rizikového chování na základních školách realizována, jsme našli pomocí otázek dílčích.

V teoretické části této práce, která je rozdělená do tří kapitol, jsme definovali pojem prevence a prevenci rozdělili na primární, sekundární a terciární. Více jsme se věnovali prevenci primární a zejména pak školní primární prevenci, která se zaměřuje na předcházení rozvoje rizik, které směřují k rizikovým projevům chování žáků. Druhá kapitola teoretické části práce je zaměřena na školní poradenské pracoviště a na osoby, které vykonávají poradenskou činnost ve školách. Definovali jsme kompetence a náplň práce školního metodika prevence, výchovného poradce, školního psychologa a třídního učitele. Popsali jsme Minimální preventivní program, jakožto konkrétní dokument školy, který je zaměřený zejména na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu. Poslední kapitola teoretické části nás obeznámila s pojmem rizikové chování a představila nám typy rizikového chování. Blíže jsme se zaměřili na vybrané typy rizikového chování, jako jsou šikana, kyberšikana, záško-láctví, a z návykových látek na alkohol a tabák, které se objevují v současné škole.

V praktické části jsme na základě kvalitativního šetření se školními metodiky prevence a kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření s žáky základních škol, zjišťovali, jak je realizována primární prevence rizikového chování na těchto školách.

Na základě zjištěných poznatků jsme dospěli k závěru, že školní metodici prevence a žáci, problematiku rizikového chování v některých aspektech vnímají podobně a v některých názorech se rozcházejí. Pokud se zastavíme u forem preventivních programů, které mají největší preventivní efekt, tak můžeme konstatovat, že školní metodici prevence shledávají

účinnější aktivizační a interaktivní metody, pomocí kterých je primární prevence realizována, ale nebrání se ani různým přednáškám a besedám s odborníky, které žáci rovněž uvádí jako přínosné. Z výpovědí žáků je zřejmé, že pedagogové zařazují preventivní témata do výuky, protože tuto formu prevence žáci považují za nejvíce efektivní. Žáci shledávají smysl i v přednáškách a besedách s odborníky. Prostřednictvím výzkumu jsme zjistili, že shodně metodici prevence i žáci, považují jako důvěryhodné osoby, které se na školách angažují v oblasti prevence, třídní učitele. I školní psychologka na jedné ze škol vystupuje jako osoba, které žáci důvěřují. Naopak by se školní metodici prevence a výchovní poradci měli zamyslet nad tím, co udělat proto, aby se na ně, jako odborníky v prevenci rizikového chování, žáci obraceli s větší důvěrou. Pro realizaci dalších preventivních aktivit je přínosné zjištění, že nejrozšířenějším typem rizikového chování, na kterém se shodli jak školní metodici prevence, tak žáci, je šikana, na kterou by se metodici prevence měli primárně zaměřit v plánování dalších preventivních programů. Také alkohol a kouření jsou jevy, které by neměly být opomíjeny. Pozitivní bylo i zjištění, že se školní metodici prevence nebrání inovacím, sledují nové trendy a metodické postupy při práci s dětmi a snaží se do preventivních programů zařazovat nové prvky v podobě např. peer programů a zkvalitňovat stávající a osvědčené preventivní programy.

Snahou této bakalářské práce bylo především podat ucelený náhled na prevenci rizikového chování realizovanou na dvou základních školách a výsledky výzkumu budou předány školním metodikům prevence a ředitelům těchto škol.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BUDINSKÁ, Martina, 2012. *Tabák ve školním prostředí*. In *Prevence*. roč. 9, č. 9. Praha: Coolish Press, s. 4. ISSN 1214-8717
- [2] ČECH, Tomáš, 2011. *Škola a její preventivně – výchovná strategie jako předpoklad rozvoje kompetencí dětí*. In *Prevence*. roč. 8, č.7. Praha: Coolish Press, s. 4. ISSN 1214-8717
- [3] HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- [4] HELLER, Jiří a Olga PECINOVSKÁ, 2011. *Pavučina závislosti: alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Praha: Togga. ISBN 978-80-87258-62-0.
- [5] CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4
- [6] JEDLIČKA, Richard, 2011. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-788-6.
- [7] LAZAROVÁ, Bohumíra, 2005. *Netradiční role učitele: o situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. Brno: Paido. ISBN 987-80-7315-169-0
- [8] KALINA, Kamil, 2003. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 8086734056.
- [9] KALINA, Kamil, 2008. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1411-0.
- [10] KIRIACOU, Chris, 2003. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál ISBN 80-7178-945-3
- [11] KNOTOVÁ, Dana, 2014. *Školní poradenství*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4502-2
- [12] KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování*. Praha: Portál. ISBN 80-7178513-X
- [13] MACHOVÁ, Jitka a Dagmar KUBÁTOVÁ, 2009. *Výchova ke zdraví*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2715-8.
- [14] MATOUŠEK, Oldřich, 2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-368-0.
- [15] MIOVSKÝ, Michal a Pavel BÁRTÍK, 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství: monografie*. Praha: VFN v Praze. ISBN 978-80-87258-47-7.
- [16] MIOVSKÝ, Michal a Jana ZAPLETALOVÁ, 2006. *Primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace. Příspěvek přednesený na*

III. ročníku celostátní konference *Primární prevence rizikového chování „specializace versus integrace“*, 27. - 28.11.2006. Praha: Sborník abstrakt, 21.

[17] NEŠPOR, Karel a Hana PROVAZNÍKOVÁ, 1999. *Slovník prevence problémů působených návykovými látkami pro rodiče a pedagogy*. Praha: SZÚ.

[18] NEŠPOR, Karel a Ladislav CSÉMY, 2002. *„Průchozí“ drogy*. Praha: SZÚ.

[19] NEŠPOR, K., L. CSÉMY a H. PERNICOVÁ, 1999. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag pro MŠMT ČR.

[20] *Patologické vztahy ve skupině: [materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ]*, 2011. Praha: Raabe. ISBN 978-80-87553-23-7.

[21] PEŠEK, Roman a Kateřina NEČASNÁ, 2009. *Prevence užívání tabáku, alkoholu a jiných drog u dospívajících*. Arkáda – sociálně psychologické centrum. ISBN 978-80-254-5971-3.

[22] *Problémové situace v kolektivu: [materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ]*, 2011. Praha: Raabe. ISBN 978-80-87553-24-4.

[23] PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.

[24] *Rizikové chování dospívajících a jeho prevence: 3. odborný seminář: 9.11. září 2002, SZÚ Praha*. Praha: Free Teens Press, 2002. ISBN 80-902898-2-7.

[25] ŘÍČAN, Pavel, 1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.

[26] ŠNÝDROVÁ, Ivana, 2008. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2165-1.

[27] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

[28] VÁGNEROVÁ, Marie, 2001. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0181-8.

[29] VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1074-4.

[30] VÁGNEROVÁ, Kateřina et al. 2009. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-611-7.

[31] VALIŠOVÁ, A., H. KASÍKOVÁ a M. BUREŠ, 2011. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3357-9.

[32] WEISS, Petr, 2005. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0929-5.

SEZNAM ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

- [1] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. MŠMT: *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* (č.j. MSMT 21291/2010-28). [online]. MŠMT, ©2010 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>.
- [2] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013. MŠMT: *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních* (č.j. MSMT- 22294/2013-1). [online]. MŠMT, ©2013 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>.
- [3] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013: *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018*. [online]. MŠMT, ©2013 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/28077>.
- [4] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2008. MŠMT: *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů primární prevence užívání návykových látek* [online]. MŠMT, ©2008 [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/11704?highlightWords=standardy+odborn%C3%A9+zp%C5%AFsobilosti+poskytovatel%C5%AF>.
- [5] Vyhláška č. 116/2011 Sb. kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005, částka 43, s. 1106 - 1108. Dostupný také z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod.	a podobně
ČR	Česká republika
ICT	informační a komunikační technologie
IT	informační technologie
MPP	minimální preventivní program
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
např.	například
OSPOD	orgán sociálně právní ochrany dětí
PPP	pedagogicko psychologická poradna
s.	strana
Sb.	sbírka zákonů
SPC	speciálně pedagogické centrum
SVP	středisko výchovné péče
ŠMP	školní metodik prevence
ŠPP	školní poradenské pracoviště
ŠVP	školní vzdělávací program
tj.	to je, to jest
tzv.	takzvaný
WHO	Světová zdravotnická organizace

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Systém primární prevence v ČR (Strategie prevenc rizikového chování u a mládeže v působnosti resortu školství mládeže a tělovýchovy na období 2013 – 2018).....	19
Obrázek 2 Schéma kategorií a kódů	55

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 <i>Základní informace o školních metodických prevence</i>	46
---	----

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Jakou formou jsi ve škole seznamován (a) s problematikou prevence rizikového chování (alkohol, drogy, kouření, záškoláctví, šikana ...)?	56
Graf 2 Zapůsobila na tebe některá z uvedených forem prevence tak, že sis uvědomil (a) škodlivý vliv rizikového chování (např. alkohol, kouření, šikana, gamblerství, drogy ...)?	57
Graf 3 Jaká forma prevence na tebe zapůsobila tak, že sis uvědomil/a škodlivý vliv	58
Graf 4 U koho bys hledal(a) pomoc, kdybys řešil(a) problém spojený s rizikovým	59
Graf 5 Víš, kdo je na vaší škole metodikem/metodičkou prevence?	60
Graf 6 S jakými projevy rizikového chování ses ve škole setkal(a)?	61
Graf 7 Považuješ nabídku preventivních aktivit jako dostatečnou? Označuj na stupnici 1-5 jako ve škole.	62
Graf 8 Které nové aktivity bys uvítal(a) v rámci preventivních programů?	63

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA PI – SCHÉMA ROZHOVORŮ SE ŠKOLNÍMI METODIKY

PREVENCE

PŘÍLOHA PII – TRANSKRIPCE ROZHOVORŮ

PŘÍLOHA PIII – DOTAZNÍK PRO ŽÁKY

PŘÍLOHA P I: SCHÉMA ROZHOVORŮ SE ŠKOLNÍMI METODIKY PREVENCE

1. Úvodní část

Žádost o poskytnutí rozhovoru

Představení výzkumníka a projektu

Ujištění o anonymitě

Žádost o souhlas pořídít zvukový záznam

Otázky na úvod o osobě školního metodika prevence

1. Jak dlouho působíte jako ŠMP?
2. Byl/a jste jmenován/a ředitelem školy do této funkce nebo dosazen/a ze své iniciativy?
3. Máte odborné vzdělání pro výkon funkce ŠMP?
4. Na kterém stupni ZŠ vyučujete?
5. Které předměty vyučujete?
6. Kolik času věnujete své funkci?
7. Účastníte se v rámci své funkce ŠMP dalšího vzdělávání, které s výkonem této funkce souvisí?

2. Hlavní otázky – jádro rozhovoru

1. Jaké aktivity primární prevence realizujete pro žáky?
2. Kým jsou tyto aktivity realizovány?
 - realizujete tyto aktivity vlastními silami – přednášky metodiků prevence, školními psychology, výchovnými poradci, třídními učiteli, učiteli
 - nebo tyto aktivity zabezpečujete externě
3. Jakou formou jsou tyto aktivity – programy primární prevence – realizovány?
4. Kdo se z pedagogického sboru účastní programů primární prevence spolu s žáky?
5. Se kterými projevy rizikového chování se ve vaší praxi setkáváte a se kterými nejčastěji?

6. Myslíte si, že jsou pedagogové (ŠMP, Psychologové, VP, ostatní učitelé ...) pro žáky důvěryhodní při řešení rizikového chování? Obracují se na vás s důvěrou?
7. Na který druh rizikového chování se ve svých programech nejvíce zaměřujete a proč?
(Jsou to ty formy RCH, které se ve škole vyskytují nejčastěji?)
8. Reagují žáci na preventivní programy ve škole pozitivně?
9. Které nové aktivity byste v rámci realizace programů primární prevence určených žákům považoval/a jako přínosné? Proč?

3. Ukončovací otázka

10. Máte vy nějaké otázky směrem ke mně a k výzkumnému šetření?

Ukončení a poděkování za uskutečnění rozhovoru

PŘÍLOHA P II – TRANSKRIPCE ROZHovorŮ

Přepis rozhovoru s respondentem č. 1

Datum: 4. 3. 2015

Délka rozhovoru: 15 min.

Dobrý den.

Dobrý den.

Já děkuji, že sis na mě udělal čas a poskytněš mi pár odpovědi na otázky k mé bakalářské práci, která je zaměřená na nástroje prevence ve školním prostředí. Všechny informace, které mi poskytněš, potom já zpracuji anonymně.

Začala bych hned první otázkou, která se bude týkat tebe, jako školního metodika prevence.

Jak dlouho působíš na škole jako školní metodik prevence?

Pokud si dobře pamatuju, tak by to mělo být 7 roků, sedmým rokem.

Dobře. Byl jsi do této funkce jmenován ředitelem školy, nebo byla to tvá iniciativa?

Abych pravdu řekl, tak ani jmenován, ani iniciativa, byl jsem osloven, vzhledem k tomu, že vedení školy nemělo důvěru k mému předchůdci, nebo k mé předchůdkyni, tak mě oslovil pan ředitel a já jsem posléze podal žádost o tuhle funkci, a do téhle funkce jsem byl pak ředitelem jmenovaný.

Ihm. A vzdělání odborné potřebné k výkonu této funkce asi máš?

Specializační studium v rozsahu 250 hodin jsem absolvoval prakticky okamžitě po jmenování, ještě tentýž rok jsem začal studium pod Karlovou univerzitou.

Ihm. Dobře. Na kterém stupni základní školy vyučuješ?

Na prvním.

A které předměty?

V podstatě všechny. Když se jedná o první stupeň, tak tam je to bez omezení.

Ihm. Dobře. Kolik času věnuješ své funkci?

No, to se těžko jakoby říká, protože nemám stanovené jakoby žádné hodiny, nebo z úvazku odebrány žádné hodiny přímo na tuto práci tak jak to mají výchovní poradci, takže věnuju se té práci tak, jak je potřeba aktuálně. To znamená, pokud se objeví nějaký patologický jev, respektive rizikové chování, zpracování informací pro odbor sociálně právní ochrany dětí, nebo tvorba preventivního programu a tak dále. Je to různé. *Ihm.*

Účastníš se v rámci své funkce dalšího vzdělávání, které tady s tou funkcí bezprostředně souvisí?

To rozhodně. Pokud to jde, nebo pokud je téma zajímavé, tak se každoročně účastním konference v rámci *** kraje pro preventisty a jinak pravidelně, dá se říct, navštěvuji besedy nebo školení psychologů nebo lidí zabývajících se prevencí nebo některým z témat prevence, např. pan Martínek mě napadá, na tom jsem byl už opakovaně.

Takže teď už bych přešla k těm konkrétním otázkám, které vychází z mých výzkumných otázek. První otázka. Jaké aktivity primární prevence realizuješ, nebo realizujete pro žáky?

Tak pokud to vezmeme v té obecné rovině, tak realizujeme aktivity ve smyslu dopravní výchovy, to znamená pravidla silničního provozu, děláme první pomoc, děláme kyberšikanu, nebo bezpečné chování na internetu, případně na sociálních sítích, zaměřujeme se na trestní odpovědnost našich žáků, to se týká zejména osmiček, devítek, prevenci AIDS, řekněme prevenci sexuální, když to takhle zobecním, některé preventivní aktivity jsou zaměřeny i na vztahy ve třídě, šikanu, jak řešit šikanu, vlastně co to je šikana, co to není, co je to žalování, tam bychom měli začít, co je to žalování, tam bychom měli začít, co je to žalování a co je to vlastně pomoc druhému, atd. těch témat je víc, kouření, alkohol, to všechno co se objevuje, více méně.

Dobře, takže tyto aktivity realizujete jak? Vlastními silami, tak pomocí externistů?

Z toho všeho, co jsem vyjmenoval, tak něco si realizuji sám nebo realizujeme sami, v rámci možností, to znamená, že já se zaměřuju odborně na tu dopravní výchovu, první pomoc, kyberšikanu, sociální sítě, no a výchovní poradce nebo výchovná poradkyně potom s dětmi druhého stupně řeší jakoby ostatní oblasti – kouření, drogy, záškoláctví atd., prostě ty další oblasti, včetně šikany tedy. A potom tedy spolupracujeme s externími společnostmi, které k nám pravidelně, dá se říct, to už máme ověřené, jejich odbornost, řek-

něme, tak k nám dojíždějí pravidelně každý rok. tzn. buď teda my jedeme jako na Probační a mediační službu do *** anebo si je pozveme přímo k nám, tak jako třeba Policii ČR.

Dobře. A jakou formou tyto aktivity realizujete, kromě toho, že jsou to přednášky, besedy?

Tak jak bylo zmíněno, přednášky, besedy, workshopy, děti, které třeba jezdí do *** na soud v rámci té Probační a mediační služby, tak ti si vlastně prakticky předvedou takovou jakoby modelovou situaci, jak to vypadá u soudu, tzn. že zasednou za stolky, hrají na soudce, hrají na obhájce, žalobce atd., já v té dopravní výchově mám spoustu praktických věcí, činností, tzn. že děti, které už jsem třeba naučil základy první pomoci, tak takový peer program fungují jako moji lektoři a pomocníci a učí ty mladší, ty méně zkušené první pomoc, vlastně i dopravní výchovu, dá se říct. No a jinak, jinak v podstatě možná nějaký workshop.

Dobře. Kdo se z pedagogického sboru účastní programů primární prevence spolu s žáky?

S pedagogického sboru, dá se říct, můžu jmenovat sebe, jako metodika prevence a výchovnou poradkyni.

Třídní učitelé třeba nebývají součástí těch programů?

Třídní učitelé se zabývají tou prevencí jenom okrajově, to je jakoby nešikovné slovo, prostě pracují s tím kolektivem, zejména teda na prvním stupni, tam je to cítit více, no a pak se té prevence dotýkají v rámci svého předmětu, pokud probírají téma, které se k tomu váže, tak se toho dotknou, ale vyloženě to není jakoby, ta hodina není směřovaná vyloženě na prevenci, ale je to jenom jedna z oblastí v rámci té vyučovací jednotky. Takže dá se říct, že ryzí prevencí se tady zabývám jenom já a výchovná poradkyně.

Dobře. Co školní psycholožka?

No máme letos novou paní školní psycholožku, de facto do té doby jsme psychologa školního neměli, trošku se ořukáváme, sžíváme, ona sama taky hledá cesty, jak se uplatnit pro naši školu, zatím teda co vím, co mám ty informace, tak pracuje v těch třídách, dělá sociometrické výzkumy, dělá poradenství těm třídním učitelům, na co se zaměřit, na co si dát pozor v rámci práce s tím třídním kolektivem, to je asi vlastně asi, myslím že dělala i některé aktivity směřující ke zlepšení vztahů ve třídě, v závislosti třeba na výskytu nějakého ostrakismu, těch prvních forem šikany, pokud se tam objevily.

Takže preventivně taky působí, by se dalo říct, určitým způsobem.

Ano, podílí se na prevenci.

Se kterými projevy rizikového chování se ve tvé praxi setkáváš nejčastěji?

Nejčastěji se setkáváme s vulgarismy. Pokud to zapisuji do statistiky pro Zlínský kraj, tak je to nejčtenější jev, ale těžko se dá jakoby počítat, já vždycky uvádím, že je to nejčtenější jev, co se týče rizikového chování a řeší se na místě, prostě okamžitě, pokud je tam dozor přítomen, tak na to reaguje, tak jak by to mělo být, ale někde nezaznamenáváme, maximálně je udělena poznámka nebo nějaké výchovné opatření, pokud je to opakovaně. Pak se dále setkáváme docela často s prvky ostrakismu. Tzn. takové ty nadávky opakované, jo dá se říct, že takový první stupeň šikany. Ono to existuje vlastně všude v různých podobách, takže to nebereme jako něco hrozného, špatného, spíš ale na to reagujeme. Myslím, že je to podstatné. Kdysi se u nás objevovalo záškoláctví, dá se říct, že se to uklidnilo, co se tady tohohle rizikového chování týče. Letos se nám tam něco objevilo, ale řekl bych, že už to není tak častý jev. *Ihm.* No a řekněme si upřímně, o některých dětech víme, že kouří, nebo to zkoušejí kouřit, prostě taky to patří řekněme k těm častějším jevům.

Jsou pedagogové, pokud se vyskytne nějaký rizikový problém, pro žáky důvěryhodní? Myslíš si, že žáci chodí s důvěrou za pedagogy?

To mohu těžko posoudit, protože v těch třídách nejsem, nebývám.

Co třeba jako ty školní metodik prevence, chodí za tebou?

Myslím si, že na prvním stupni, toho učitele, jako pomocníka při řešení problémů vyhledají ještě docela často. Na druhém stupni už to vidím jako problém, tam už ten stav není tak intenzivní s tím třídním učitelem. Těžko posoudit, ale sám za sebe pokud můžu říct, tak za mnou, jako metodikem prevence, dojde s žádostí o pomoc, málokdo. Je to spíš ojedinělý jev. A to musím teda podotknout, že i málokdo z učitelů, že v tomto pracuji jakoby sólově nebo ve spolupráci s výchovným poradcem. Dá se říct, že spíše chodí za výchovnou poradkyní. Je pravda, že třeba zrovna předevčírem jsem dostal anonymní mail s žádostí o řešení určitého problému na sociální síti, co se týče naší školy, takže jsem hnedka podnikl kroky vedoucí k odstranění těchto stránek, nebo téhle diskuse, uvidíme, jak se ta situace ještě dále vyvrbí, je to relativně čerstvé a je to teďka momentálně v jednání. *Ihm. Dobře.*

Na který druh rizikového chování se ve svých programech nejvíce zaměřujete? Máte určitou oblast, na kterou se zaměřujete?

Já bych řekl, že máme jakoby širokou škálu zaměření, že to zaměření není úzkoprofilové, ale je jakoby hodně otevřené. Ale s přibývajícím gramotností dětí na internetu, na počítačích

a tak dále, se nám čím dál častěji objevuje riziko nebo nám hrozí riziko právě kyberšikany například, takže řekl bych, že v poslední době tu pozornost výrazně směřujeme právě na bezpečné chování na internetu a kyberšikanu.

Dobře. Reagují žáci na tyto programy pozitivně, nebo jak na ně vůbec reagují? Po ukončení nějaké přednášky, besedy...?

Záleží taky jak od koho. Na tom soudě, o kterém jsem se zmínil, tak toto je velice oblíbené, jak u žáků, tak se to setkává s výrazným kladným hodnocením i učitelů, takže tam si myslím, že tenhle program je velice oblíbený. Oblíbená je i beseda s gynekologem, co se sexuální výchovy týče, řekněme. Určitě jsou programy, které ty děti baví víc a pak programy, které baví méně. Taky ne na všech já můžu být přítomen nebo ani nechci nebo mi to není žádoucí, abych tam byl přítomen, ale to co jsem měl možnost si vyzkoušet, tak opakujeme, dejme tomu, každý rok, protože prostě je to kvalitní, je to dobré a to považuji za kvalitní a dobré.

A ty si děláš nějakou zpětnou vazbu po provedení toho preventivního programu?

Zpravidla ne.

Dobře a ještě poslední otázka se chci zeptat. Které nové aktivity v rámci realizace programu realizace primární prevence považuješ jako přínosné a proč? Jestli máš v plánu třeba nějaký nový preventivní program, který byste chtěli začlenit do minimálního preventivního programu?

No, uvažuji například. Já bych teda více rozšířil tu dopravní výchovu i do vyšších ročníků klidně, protože ne všichni jsou účastníci dopravního kroužku, kde fakt ty znalosti a dovednosti mají, myslím si, úžasné a to se taky odráží na našich úspěších, třeba na různých soutěžích, ale určitě bych třeba mezi ty preventivní aktivity, i když se to nezdá, zařadil nonverbální komunikaci. Jo, to vidím docela taky jako klíčové, jako vnímat okolí, vnímat komunikaci spolužáka tu neverbální komunikaci spolužáka, učitelů, myslím si, že by to mohlo být třeba praktické.

V tom by možná mohla pomoci třeba i paní psycholožka taky.

Paní psycholožka, nebo tady máme velmi šikovnou pí. uč. M ***, která tady toto se svými třídami nebo se svojí třídou pravidelně dělá a setkává se to u dětí s nebyvale příznivými ohlasy a je to u dětí velmi oblíbené. Takže třeba i ta nonverbální komunikace.

Já se zeptám na poslední otázku, jestli ty na mě máš nějaký dotaz?

Ne, momentálně ne.

Děkuji moc za rozhovor.

Taky děkuju.

Přepis rozhovoru s respondentem č. 2

Datum: 4. 3. 2015

Délka rozhovoru: 12 min.

Dobrý den.

Dobrý den.

Požádám Tě o zodpovězení pár otázek do mého rozhovoru, který bude sloužit jako podklad mé bakalářské práce. Všechny informace, které se objeví v tomto rozhovoru, budou potom zpracovány anonymně. Já bych začala.

Jak dlouho působíš jako školní metodik prevence? (ŠMP)

Já si myslím, že je to od roku 2008, to je vlastně kolik – 7 let.

Byla jsi do této funkce jmenována ředitelkou školy nebo dosazena ze své vlastní iniciativy?

To bylo tak, že paní ředitelka mi nabídla, jestli bych to nechtěla dělat a pak jsem to měla na zvážení a nakonec jsem souhlasila, že jo.

Dobře. A nějaká odborné vzdělání pro výkon této funkce?

Ano, myslím, že dneska už je to podmínkou, ale já hnedka, vlastně když jsem nastoupila do této funkce, tak jsem začala studovat rozšiřující studium v Olomouci na katedře psychologie, takže je to vyloženě na metodiky prevence *ihm*, jako těch 250 hodin, to je předepsané *ano*, takže čtyři semestry. *Dobře.*

Na kterém stupni základní školy vyučuješ?

Na druhém, ale i na prvním. *ihm* Teď je to vlastně tak, že chodíme i na první stupeň. Takže každý, poslední dobou mám vždycky nějakou třídu na prvním stupni. *Ihm*

A které předměty?

Angličtinu, ruštinu – nejvíc teda. Učívala jsem i dějepis, teďka momentálně dějepis neučím, ani občanku, takže jazyky v podstatě. *Ihm, dobře.*

Kolik času věnuješ své funkci?

To se nedá ani říct jako přímo na čas, protože to je takové bych řekla i nárazové. Nejvíc asi práce je vždycky září, říjen a červen, protože to se vlastně plánuje nový školní rok, obvolávají se organizace, které nám tady vlastně dělají ty preventivní programy, píše se hodnoce-

ní na uplynulý školní rok, takže to je takové asi nejvíc no a pak je to tak průběžné, podle situace. Takové ty běžné věci, nástěnka, a když je potřeba tak práce s dětmi, ale hodně dneska paní psycholožka *ihm* se věnuje dětem, protože jako metodik prevence si myslím, kdyby měl pracovat jako fakt s těma dětma pořád a to, tak na to nemá čas. Asi by potřebovat úvazek. *A úlevy nějaké z úvazku zatím asi nejsou? Zatím ne, ale se pořád mluví o tom, že jako by měli mít metodici zkrácený úvazek, ale to už se řeší tolikých let, ale zatím teda nic se neděje. Nic se neděje.* Takže slibuje se, že o ty dvě hodiny by snad měli mít míň, ale i ty dvě hodiny si myslím *je málo*, kdyby to člověk měl dělat opravdu, tak jak si představuje, takže to je, téměř bych řekla na poloviční úvazek *ihm*, prostě metodik a vyučující.

Dobře, děkuju. Ted' se už vrhneme přímo na otázky, které budu potřebovat potom ke zpracování své práce. Takže první otázka:

Které nebo jaké aktivity primární prevence realizujete s žáky?

Tak já nevím, jak je to myšlené, ale zařizují se nejrůznější besedy, preventivní programy, přednášky, ale jinak si myslím, že to je vlastně koncipované tak, že ta prevence v podstatě prochází neustále tím procesem vyučovacím, že spousta témat je zařazených vlastně do výuky anebo i projekty, které tady jsou, tak jsou hodně zaměřené na prevence *ihm* jak už třeba já nevím, bezpečnost nebo nevím prevence šikany, takže si myslím, že to tak jako průběžně, ale pak samozřejmě si zveme, sem do školy zvenčí, kteří nám tady dělají nějaké programy.

Takže to už je více méně i odpověď na tu druhou otázku, kým jsou externě realizovány programy?

Ano, něco sami, něco má i paní psycholožka, která si chystá vlastně pro děcka programy, jsou tam vlastně i zařazené nějaké třídnické hodiny zaměřené na tu prevenci, takže něco sami, něco externě.

Dobře, takže formu, to už jsme taky řekli.

Ano, besedy, přednášky, jo diskuse takže tak.

Dobře. Kdo se z pedagogického sboru účastní těch programů primární prevence spolu s žáky?

No, to je jak kdy, protože někdy tam je třídní učitel účastněný, což je hlavně asi na prvním stupni, na druhém stupni, pak ty programy když jsou, tak většinou nás prosí, jestli by tam mohli být třeba i sami s těma dětma, protože jsou i některá témata, kdy děti, před námi

vyučujícími se nesvěří, mají takové jakoby zábrany, takže nechtějí, ale samozřejmě kdybychom na tom trvali, tak není to tak, že by nás odsud vyhodili. *Ihm* U něčeho jsme, u něčeho ne a vesměs, třídní učitelé, tam kde to jde, jinak vyučující dané hodiny. *Dobře.*

S kterými projevy rizikového chování se nejčastěji setkáváte ve vaší praxi?

Jako myslím si, že takové spektrum, vždycky něco se objeví, ale doposud to co tak tady jsme měli tak kouření, alkohol určitě, sem tam agresivní chování, vandalismus, záškoláctví, *ihm*, taky myslím poruchy příjmu potravy, ale to už je hodně dávno, vulgární vyjadřování, nevhodné chování vůči vrstevníkům, vůči kantorům, takže to jsou takové asi nejběžnější. S drogami moc ne, to jsme se nesetkali, tak nejčastěji asi vulgární vyjadřování, protože to je jako na chodbách *ihm*, ano člověk mnohdy slyší, takže tak a nevhodné chování ke spolužákům *ihm* a někdy i k vyučujícím, prostě najdou se žáci, kteří mají tendenci jako být vulgární vůči vyučujícím.

Dobře, a když se tady tyto rizikové jevy vyskytnou, obrací se na vás žáci s důvěrou, jako na pedagogy? Myslíš si, že jako pedagogové jste důvěryhodní pro žáky v řešení těchto problémových situací?

Jako většinou, když se to řeší, tak samozřejmě tam si žáci ani nemohou vybrat. Jo, jsou přizvaní k řešení a většinou, pokud upozornujeme, tak si je voláme s paní psycholožkou a vlastně jsme u toho dvě a děláme z toho vlastně zápis. To je taková jakoby výstraha pro ty žáky a pro nás doklad o tom, že se to řešilo, protože pakliže by nastala situace znova, tak už vlastně víme, že to není poprvé a řeší se to zase dál. Myslím si, že žáci určitě mají důvěru k vyučujícím, možná k některým větší, k některým menší. Asi to tak je, jak jsou vyučující nastavení, určitě ale si našli cestu k paní psycholožce. *Ihm*, to je dobře. Takže to je takové fajn, opravdu když mají nějaký problém, tak jdou za paní psycholožkou. *Ihm*. Anebo už se mě ptají, a je tady paní psycholožka a tak, anebo jdou za mnou, když třeba náhodou není ve škole a myslím si, že opravdu má tady velkou důvěru. *To je dobře, takže je dobře a správně nastavené školní poradenské pracoviště.* Je dobře, že tady je paní psycholožka. Jako někdo si nemyslí, že jsou ti psychologové potřební, já si myslím, že ano. Jsou přece jenom odborně vzdělaní, jako sice psychologii jsme studovali všichni, ale oni přece jenom jakoby daleko hlouběji než třeba my. *Určitě.*

Dobře, když teda realizujete programy, na který ten rizikový jev se nejvíce zaměřujete? Je to tak různě, že od každého něco nebo se zaměřujete třeba nejvíc na ty, které se u vás vyskytují ve škole?

Zaměřujeme se všeobecně, protože vlastně bychom měli ty žáky obeznamovat se všemi těmi riziky, která jsou. Jak už jsem říkala, něco je vlastně v rámci vyučování, něco teda v rámci těch programů, ale myslím si, že hodně se zaměřujeme na vztahy *ihm* mezi dětmi, protože to je v podstatě strašně moc důležité už od malička od těch prvňáčků *ihm* a je to prevence šikany *no, ano*. Takže asi na to, si myslím, že se zaměřujeme nejvíc, ale určitě reaguje se na průběžné věci, které se objevují, teď třeba hodně, si myslím, protože stoupá počet nakažených HIV, tak se určitě se asi budeme jakoby zaměřovat na prevenci vlastně přenosu tady té nemoci, ale jinak reagujeme, když se něco objeví, tak samozřejmě jednak se řeší ale i se třeba reaguje v rámci těch preventivních programů. *Ihm*

Dobře. A jak žáci na tady ty programy reagují?

Většinou jsou, většinou se líbí, *ihm*, ale nesetkala jsem se jakoby s programem, který by děcka vyloženě odpískali, a řekli, že to bylo k ničemu. Když si nechávám jako psát, jestli se jim to líbilo, tak většinou píšou, že ano a možná jednou se mi stalo, že tam starší měli pocit, že to mohlo být pro mladší ročník jako ale, nebylo to v negativním slova smyslu, ale měli pocit, že se s nimi baví jako s malými dětmi a oni už jsou přece velcí *ihm*, takže možná tohle, ale jinak jsem se nesetkala s negativním ohlasem. *Dobře*.

Takže zjišťuješ si takovou nějakou zpětnou vazbu, reakci na ty preventivní programy?

Jo, určitě, určitě ano, když to jde, tak jsou rádi i ti, kteří vlastně tady programy dělají, tak jsou sami rádi za tu zpětnou vazbu, protože vědí, jestli teda to dělají, ne dobře to dělají asi, ale třeba jestli tam něco nechybí, nebo že by tam mohli něco přidat, něco změnit, nebo tak, takže určitě.

Jsou některé aktivity, které byste v rámci té primární prevence, považovali jako přínosné, které byste, nové aktivity, chtěli pro ty žáky zrealizovat?

Nové, teď hodně se mluví o peer programech, *ano*, což jsou *ihm* vrstevnické programy, takže možná to bude zase věc, která bude nová, *ihm*, tzn., že děti, i když my to tady máme, protože bezpečnou školu dělají starší žáci pro mladší a my to už tady ten peer program v podstatě je, i když to nejsou úplně vrstevníci, to jsou jakoby starší, mladší, ale jako žáci navzájem, *ano*, jako vlastně působí na sebe, takže asi ten peer program. *Dobře, ihm*. Nebylo by to zaměřené jako bezpečná škola, ale by to zaměřené na rizikové chování, ale nejspíš asi na šikanu *dobře* program.

Tak já myslím, že jsem vyčerpala všechny otázky. Máš směrem ke mně nějaké dotazy?

Já bych možná ráda pak třeba výsledky těch dotazníků. *Ano, určitě. Co jako pro nás. To už jsem domluvená s paní ředitelkou, že určitě nějakou zpětnou vazbu.* Jako docela ráda se třeba podívám i na tu práci *dobře*, to by mě třeba zajímalo. A téma té práce? *Nástroje prevence ve školním prostředí.* Jo, jo, tak to by mě určitě zajímalo, si myslím.

Tak jo, děkuji moc za rozhovor.

Rádo se stalo.

PŘÍLOHA P III – DOTAZNÍK PRO ŽÁKY

Milí žáci,

chtěla bych Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který bude sloužit jako podklad výzkumu pro mou bakalářskou práci s názvem „Nástroje prevence ve školním prostředí“.

Dotazník je anonymní a bude sloužit pouze jako studijní materiál.

Odpovědi na otázky, které se Vám zdají nejvhodnější, **prosím zakroužkujte**. Vybírejte vždy jen jednu možnou odpověď, pokud není u otázky uvedeno jinak.

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

Pavλίna Šindelářová

Studentka oboru Sociální pedagogika na UTB Zlín

1. Jsi ve škole seznamován (a) s problematikou prevence rizikového chování? (alkohol, drogy, kouření, záškoláctví, šikana ...)

- a) ano
- b) ne

2. Pokud ANO, jakou formou?

Můžeš zakroužkovat i více možností odpovědí:

- a) přednášky a besedy s odborníky (např. Policie ČR, sexuolog, psycholog ...)
- b) přednášky a besedy se školním metodikem prevence
- c) s učitelem (v předmětu výchova k občanství, výchova ke zdraví, přírodopis, dějepis ...)
- d) s třídním učitelem
- e) mimoškolní akce (školní výlety, exkurze, lyžařský výcvikový kurz, adaptační kurzy ...)
- f) beseda s osobou, která se potýká/la s nějakou závislostí – narkoman, alkoholik, gambler...)
- g) brožury, nástěnky, informační panely
- h) webové stránky školy, facebook školy

3. Zapůsobila na tebe některá z uvedených forem prevence tak, že sis uvědomil (a) škodlivý vliv rizikového chování (např. alkohol, kouření, šikana, gamblerství, drogy...)?

- a) ano
- b) ne

4. Pokud jsi na předešlou otázku odpověděl (a) ANO, která forma to byla?

Můžeš zakroužkovat i více možností odpovědi:

- a) přednášky a besedy s odborníky (např. Policie ČR, sexuolog, psycholog ...)
- b) přednášky a besedy se školním metodikem prevence
- c) s učitelem (v předmětu výchova k občanství, výchova ke zdraví, přírodopis, dějepis ...)
- d) s třídním učitelem
- e) mimoškolní akce (školní výlety, exkurze, lyžařský výcvikový kurz, adaptační kurzy ...)
- f) beseda s osobou, která se potýká/la s nějakou závislostí – narkoman, alkoholik, gambler...)
- g) brožury, nástěnky, informační panely
- h) webové stránky školy, facebook školy

5. Víš, kdo je na vaší škole metodikem/metodičkou prevence?

- a) ano
- b) ne

6. U koho bys hledal (a) pomoc, kdybys řešil (a) problém spojený s rizikovým chováním?

Můžeš zakroužkovat i více možností odpovědí:

- a) u třídního učitele
- b) u výchovného poradce
- c) u školního metodika prevence
- d) u školního psychologa
- e) u jiného pedagoga (ředitel školy, zástupce ředitele školy, vyučující)
- f) u kamaráda
- g) u spolužáka
- h) u rodičů
- i) u sourozenců

7. S jakými projevy rizikového chování ses ve škole setkal (a)?

Můžeš zakroužkovat i více možností odpovědí:

- a) s alkoholem (pivo, víno, tvrdý alkohol)
- b) s kouřením cigaret
- c) s užíváním drog (marihuana)
- d) s „čicháním“ těkavých látek (toluen)
- e) s gamblingem
- f) s šikanou
- g) s kyberšikanou
- h) se záškoláctvím

8. Považuješ nabídku preventivních aktivit jako dostatečnou? Označuj na stupnici 1 - 5 jako ve škole, kdy 1 znamená výborná a 5 nedostatečná.

1 2 3 4 5

9. Které nové aktivity bys uvítal (a) v rámci preventivních programů?

Můžeš zakroužkovat i více možností odpovědí:

- a) více různorodých preventivních aktivit
 - b) výlety a aktivity mimo školu
 - c) setkání s bývalými uživateli
 - d) sportovní aktivity
 - e) zájmové kroužky
 - f) přednášky a besedy
 - g) více her a interaktivity
 - h) letáky, brožury, knihy
- Jiné:

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.